

Ρωξάνη Κανταντζόγλου*, Δημήτρης Εμμανουήλ**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ
ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ:
Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο επικεντρώνεται στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της κατανάλωσης πολιτισμού και, συγκεκριμένα, της εξόδου για σινεμά και της επιλογής είδους ταινίας. Τα ευρήματα ερμηνεύονται με αναφορά στην αντιπαράθεση μεταξύ των θεωρητικών σχημάτων της «διάκρισης» (Bourdieu), της «παμφαγίας» (Peterson), της μετανεωτερικής προσέγγισης καθώς και της πιο πρόσφατης θεωρίας της «παραφωνίας» (Lahire). Κεντρική επιλογή της έρευνας αποτελεί η νέο-βεμπεριανή προσέγγιση του status και της κοινωνικό-οικονομικής τάξης ως θεμελιωδών και διακριτών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης. Τα ευρήματα υποδεικνύουν την ύπαρξη μηχανισμού διάκρισης κατά το μπουρντιεϊκό πρότυπο, δίχως, όμως, να υφίσταται η συστηματική «ομολογική» σχέση μεταξύ τάξης και κουλτούρας την οποία αυτό εισηγείται. Διαπιστώνονται, επίσης, ισχνές μόνον τάσεις προς παμφαγική και παράφωνη καταναλωτική συμπεριφορά.

Λέξεις-κλειδιά: πρότυπα κατανάλωσης πολιτισμού, κινηματογράφος, κοινωνική διαστρωμάτωση, status, κοινωνικο-οικονομική τάξη

---

* Κοινωνική Ανθρωπολόγος, Διευθύντρια Ερευνών, ΕΚΚΕ.

** Πολεοδόμος-Κοινωνικός Γεωγράφος, Ομότιμος Ερευνητής, ΕΚΚΕ.

Στο παρόν άρθρο εξετάζεται η σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών στην Αθήνα κατά το χρονικό διάστημα 2011-13. Η διερεύνηση του ζητήματος εντάσσεται σε ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα¹ εμπειρικής έρευνας στην Αθήνα του 2013, με αντικείμενο τη σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και αστικής κατανάλωσης. Θεμελιώνεται θεωρητικά στη συζήτηση που διεξάγεται εδώ και μερικές δεκαετίες μεταξύ των μειζόνων ερμηνευτικών σχημάτων: εκείνου της «ομολογικής» σχέσης μεταξύ κοινωνικών τάξεων και προτύπων πολιτιστικής κατανάλωσης που αναπτύχθηκε στη *Διάκριση* του Bourdieu (1979, 1984 για την αγγλική μετάφραση, 2003 για την ελληνική), εκείνου της «παμφαγίας» του Peterson (1992a, 1992b, 1997, 2005), των απόψεων μετανεωτερικών στοχαστών όπως, ιδιαίτερα, ο Bauman (2002, 2007) και ο Featherstone (1992), που στην ουσία αποδομούν το όλο εγχείρημα και, τέλος, το πιο πρόσφατο της «παραφωνίας», του Γάλλου κοινωνιολόγου Lahire (2006, 2008).² Τα ευρήματα της εμπειρικής έρευνας της κατανάλωσης στο πεδίο του κινηματογράφου εξετάζονται με αναφορά στα θεωρητικά αυτά σχήματα, προκειμένου να διαπιστωθεί η συνάφεια και ερμηνευτική καταλληλότητά τους για την εικόνα των πρακτικών πολιτιστικής κατανάλωσης που έχει προκύψει από την επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων για την περίπτωση της Αθήνας του 2013. Στο παρόν άρθρο θα περιοριστούμε σε μια συνοπτική παρουσίαση των βασικότερων σημείων του καθενός και των διαφορών τους.³

1. Ερευνητικό έργο SECSTACON («Κοινωνικοοικονομική Τάξη, Κοινωνική Θέση και Κατανάλωση») στο πλαίσιο της Δράσης ΑΡΙΣΤΕΙΑ της ΓΓΕΤ, με τη χρηματοδότηση του ελληνικού κράτους και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το έργο βασίστηκε κυρίως σε δειγματοληπτική έρευνα 2520 ατόμων και των νοικοκυριών τους με δομημένα ερωτηματολόγια στην ευρύτερη αστική περιφέρεια της Αθήνας το 2013. Όσον αφορά την ανάλυση της σχέσης μεταξύ διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης, το έργο ακολούθησε εν πολλοίς το μεθοδολογικό σχήμα του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος υπό τη διεύθυνση των Chan και Goldthorpe (Chan, 2010).

2. Η διερεύνηση της ερμηνευτικής καταλληλότητας του σχήματος της παραφωνίας του Lahire και ο συγκριτικός έλεγχος των θέσεών του έναντι του μπουρντιεϊκού, του περσονικού και του μετανεωτερικού, δεν αποτέλεσε αντικείμενο του αρχικού σχεδιασμού της έρευνας του 2013. Οι αναφορές στο έργο και η σχετική διερεύνηση των προτάσεών του αποτελούν προϊόν μεταγενέστερης φάσης ανάπτυξης της έρευνας, και, όπως σημειώνεται και αλλού στα κείμενα του παρόντος, παραμένουν ατελείς εξαιτίας των μεθοδολογικών, κυρίως, επιλογών της προσέγγισής του.

3. Τα θεωρητικά μοντέλα στα οποία αναφερόμαστε συζητιούνται με διεξοδικότερο τρόπο στην εισαγωγή του παρόντος τεύχους.

Με τη θεωρία της διάκρισης, ο Bourdieu εισήγαγε μια συστηματική και ολοκληρωμένη θεωρητική και ερμηνευτική προσέγγιση της σχέσης που συνδέει την κοινωνική τάξη με τον πολιτισμό (κουλτούρα),⁴ η οποία δεν περιορίζεται σε ζητήματα που θεωρούνται αμυγώς «πολιτισμικά», παρά αφορά το σύνολο των γούστων και των πρακτικών κατανάλωσης που εκφράζονται στις επιλογές τρόπου ζωής (κατοικία, διακόσμηση, ένδυση, διατροφή, ελεύθερος χρόνος, ψυχαγωγία, κ.λπ.).

Το κεντρικό επιχείρημα του Bourdieu μπορεί να συνοψιστεί στην ύπαρξη δομικής αντιστοιχίας μεταξύ κοινωνικής τάξης, πολιτισμικών προτιμήσεων (γούστων) και πρακτικών κατανάλωσης: οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις τηρούν απόσταση από την κουλτούρα των μικροαστικών και εργατικών στρωμάτων, χρησιμοποιώντας την κατανάλωση προϊόντων «υψηλού» πολιτισμού ως εργαλείο και δείκτη αποκλεισμού και διάκρισης από τις κοινωνικά κατώτερες. Οι ιεραρχημένες δομές πολιτισμικής και κοινωνικής διαστρωμάτωσης αλληλοενισχύονται μέσω της άσκησης «συμβολικής βίας», η οποία «φυσικοποιεί» τον πολιτισμό των ανώτερων τάξεων ως «ανώτερο» (ή «νόμιμο», όπως τον αποκαλεί ο Bourdieu) και του μηχανισμού της «μεταφοράς» (*transfert*) που διέπει τις προτιμήσεις και πρακτικές κατανάλωσης πολιτισμού από τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (η παραδοχή, δηλαδή, πως το υποκείμενο το οποίο καταναλώνει είδη του λεγόμενου «ανώτερου» ή «νόμιμου» (*légitime*) πολιτισμού, σε ένα πεδίο (λ.χ. εκείνον της μουσικής) θα καταναλώνει αντίστοιχα είδη σε άλλα πεδία (λ.χ. στα εικαστικά, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, κ.ά.). Στον εξαρχής δεδομένο ως άνισο «αγώνα» εντός του πεδίου του πολιτισμού, ανώτερα, μεσαία και κατώτερα στρώματα της κοινωνικής ιεραρχίας διαθέτουν διαφορετικές και ετεροβαρείς ποιοτικά και ποσοτικά δυνατότητες –επάρκειες– οικειοποίησης και εκτίμησης πολιτισμικών ειδών. Ο βαθμός στον οποίο οι συμμετέχοντες είναι σε θέση να χειρισθούν τις δεξιότητές τους προκειμένου να οικειοποιηθούν τα είδη αυτά συνδέεται με την προσαρμογή του *habitus* τους στο εν λόγω πεδίο.⁵ Η ερμηνευτική προσέγγιση του

4. Προάγγελος των θεωρητικών επεξεργασιών που ολοκληρώνονται στη *Διάκριση* μπορεί να θεωρηθεί το έργο των Bourdieu και Darbel *L'amour de l'art* (1966) που επικεντρώθηκε στους επισκέπτες των μουσείων μέσω συγκριτικής προσέγγισης ευρημάτων αριθμού χωρών.

5. Με τον όρο *habitus* ο Bourdieu αναφέρεται στο σύστημα προδιαθέσεων που δομείται μέσω προηγούμενων εμπειριών που αποκτούν τα υποκείμενα σε συγκεκριμένα

Bourdieu δεσμεύεται από την επιλογή του να αποδώσει έμφαση σε ό,τι διαχωρίζει (διακρίνει) μεταξύ τους κοινωνικές ομάδες και τάξεις, με συνέπεια την υποβάθμιση της σημασίας των αποκλίσεων και των εξαιρέσεων στο εσωτερικό τους, καθώς και της ύπαρξης πρακτικών/προτιμήσεων που μοιράζονται μέλη διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Η επιλογή αυτή έγινε αντικείμενο κριτικής από μεταγενέστερους μελετητές, που επεσήμαναν πως δυσχεραίνει τη σύλληψη και την ερμηνεία της αντιφατικότητας και πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζουν τις πρακτικές κατανάλωσης πολιτισμού.⁶

Το θεωρητικό σχήμα της διάκρισης του Bourdieu στην κοινωνιολογία της πολιτιστικής κατανάλωσης αμφισβητήθηκε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο R. Peterson (1992a, 1992b, 1993, 1996) ο οποίος εισήγαγε το θεωρητικό σχήμα της παμφαγίας (omnivore thesis). Εστιάζοντας αποκλειστικά στο πεδίο της μουσικής στην Αμερική, ο Peterson ελέγχει την αντιστοιχία μεταξύ της κοινωνικής ιεραρχίας και της πολιτιστικής ιεραρχίας και υποστηρίζει πως τα άτομα υψηλού κοινωνικο-οικονομικού status κινούνται, στο επίπεδο των προτιμήσεων, σε ευρύτερο φάσμα διαφοροποιημένων μεταξύ τους πολιτισμικών ειδών, φαινόμενο που ονόμασε «παμφαγία». Προτιμούν, λ.χ., τη συμφωνική μουσική και άλλα μουσικά είδη που θεωρούνται μέρος της «υψηλής» κουλτούρας ταυτόχρονα, όμως, τείνουν να προτιμούν και είδη μουσικής λιγότερο «ελιτίστικα». Στο σχήμα του Peterson υπεισέρχεται και πάλι η αρχή της διάκρισης, καθώς η «παμφαγική» αυτή προτίμηση/επιλογή λειτουργεί προσδίδοντας στις ανώτερες τάξεις στοιχεία κύρους:⁷ οι ανώτερες τάξεις διαθέτουν πολιτισμικό εξοπλισμό και δεξιότητες που επιτρέπουν την αναγνώριση και απόλαυση «λαϊκότερων» μορφών πολιτισμού (ως παραδείγματα αναφέρονται

πλαίσια κυρίως στο οικογενειακό περιβάλλον και τη σχολική εκπαίδευση. Οι πρακτικές που συνδέονται με το habitus προκύπτουν από μαθησιακή διαδικασία υποκειμενικής ενσωμάτωσης (εσωτερίκευσης) συλλογικών σχημάτων.

6. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί πως στα τελευταία έργα του (2003, 2004), ο Bourdieu εισάγει την έννοια ενός διαιρεμένου, αντιφατικού και ρευστού habitus (*habitus clivé*), και υπενθυμίζει ότι ο βαθμός στον οποίο ένα χαμπιτούς είναι συστηματικό, σταθερό, ή, αντιθέτως, ρευστό εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες γέννησης και άσκησης του. Με τον τρόπο αυτόν σχετικοποιείται η ισχύς της αρχής της «μεταφορικότητας».

7. Βλ. Coulangeon (2011, σελ. 132), όπου επισημαίνεται πως η μεταφορά του παμφάγου/μονοφάγου απηχεί παλαιότερες θέσεις που αντιπαραθέτουν στον συντηρητισμό και την αυταρχικότητα των μαζών την ανεκτικότητα των πεφωτισμένων και κοσμοπολίτικων ελίτ.

η country και bluegrass μουσική), στοιχεία που, αντιθέτως, ελλείπουν από μέλη των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία τείνουν να κινούνται σε περιορισμένο φάσμα πολιτισμικών (μουσικών πάντα) ειδών (εξ ου και η ονομασία «μονοφάγοι χαμηλού επιπέδου» (lowbrow univores). Η θεωρία του Peterson, εντέλει, απορρίπτει την αυστηρή ομολογική σχέση μεταξύ κοινωνικής τάξης και κατανάλωσης πολιτισμού του Bourdieu, αντιπροτείνοντας μια ιεραρχία η οποία υπηρετεί και αυτή τη διάκριση, αλλά θεμελιώνεται στην αντίθεση παμφάγων/μονοφάγων.

Οι θεωρητικοί της μετανεωτερικότητας τοποθετούνται διαμετρικά αντίθετα στη θεωρία της ομολογικής σχέσης και, γενικότερα, στον καθοριστικό ρόλο μιας «δομής» διαστρωμάτωσης. Προτάσσουν ως ερμηνευτική παράμετρο τον ατομικό αυτοπροσδιορισμό μέσω κατασκευής «τρόπων ζωής», διαδικασίας που νοείται ως απαλλαγμένη από κοινωνικο-οικονομικούς και δημογραφικούς καταναγκασμούς. Ωστόσο, οι θέσεις τους διατυπώνονται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης σύλληψης της μετανεωτερικής κοινωνικής πραγματικότητας, χωρίς να θεμελιώνονται σε εμπειρικές διερευνήσεις (βλ. Coulangeon, 2011, σελ. 9 και Chan, 2010, σελ. 7).

Η πιο πρόσφατη προσέγγιση του γάλλου κοινωνιολόγου B. Lahire (2006, 2008, βλ. και Daenekindt και Roose, 2014· Bennett, 2007), επιχειρεί να ερμηνεύσει τις διαφορές στην κατανάλωση πολιτισμού σε συνάρτηση με την κοινωνική διαστρωμάτωση, αντιπαραθέτοντας τις έννοιες της «συμφωνίας» (consonance) και της «παραφωνίας» (dissonance) ως χαρακτηριστικά των προτιμήσεων και των πρακτικών πολιτισμικής κατανάλωσης. Το σχήμα του Lahire⁸ δεν αμφισβητεί τις κοινωνικές ανισότητες ως προς την πρόσβαση στα πολιτισμικά αγαθά, ούτε την κυριαρχία της «νόμιμης» κουλτούρας: η κοινωνική διαστρωμάτωση θεωρείται μάλιστα προϋπόθεση της ισχύος της «νομιμότητας» (2006, σελ. 42). Στο πλαίσιο μιας αρκετά ισχυρά κοινωνικά διαστρωματωμένης κοινωνίας (τη Γαλλία στα τέλη της δεκαετίας του 1990), οι έρευνες του Lahire ανέδειξαν *δια-υποκειμενικές* παραλλαγές και διακυμάνσεις στις πρακτικές κατανάλωσης πολιτισμού ως φαινόμενα τα οποία απαντούν *εντός* διακριτών κοινωνικών τάξεων, και μάλιστα, κατ'εκείνον, αποτελούν τον κανόνα στο συνο-

---

8. Ο ίδιος (όπ.π., σελ. 34) χαρακτηρίζει το έργο του ως «μερική αναθεώρηση της θεωρίας της πολιτισμικής νομιμότητας, με αφετηρία τη μελέτη των δια-υποκειμενικών παραλλαγών των πολιτισμικών συμπεριφορών»

λικό φάσμα της κοινωνικής ιεραρχίας. Τις παραλλαγές αυτές ερμηνεύει ο Lahire με αναφορά στις μικρο και μακρο-μετακινήσεις των υποκειμένων στον κοινωνικό χώρο, με άλλα λόγια σε ετερογενείς και ενίοτε αντιφατικές συνθήκες κοινωνικοποίησης: την ανοδική ή καθοδική κοινωνική κινητικότητα, τη συνακόλουθη επαφή με διαφορετικά «πλαίσια ζωής» και με πολιτισμικά ετερογενή δίκτυα σχέσεων, συνθήκες υπό τις οποίες σωρεύονται στις «πολιτισμικές αποσκευές» του υποκειμένου ετερόκλητες πρακτικές και προτιμήσεις (βλ. σχετικά και Coulangeon, 2011, σελ. 109-111). Εκτός, δηλαδή, από το πλαίσιο κοινωνικοποίησης της οικογενειακής καταγωγής και του σχολικού περιβάλλοντος, στη διαμόρφωση του πολιτισμικού habitus υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες, που μας υποχρεώνουν να απομακρυνθούμε από την αντίληψή του ως παγιωμένου και αναλλοίωτου, και να το θεωρήσουμε, αντίθετα, προϊόν σταδιακά και αντιφατικά διαμορφωμένο. Ως προς αυτό, ο Lahire συγκλίνει με την όψιμη μπουρντιεϊκή θεώρηση του habitus ως «διχασμένου» (habitus clivé).

Οι θεωρίες της «παραφωνίας» και της «παμφαγίας» συγκλίνουν ως προς την απόρριψη της ομολογικής σχέσης μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατανάλωσης πολιτισμού και την αποστασιοποίησή τους από το μετανεωτερικό θεωρητικό παράδειγμα. Ωστόσο, τις χωρίζουν σημαντικές διαφορές, τόσο στο επίπεδο της μεθοδολογίας όσο και σε εκείνο της θεωρίας: ο Lahire επεξεργάζεται ένα ευρύτατο φάσμα πολιτιστικών πρακτικών κατανάλωσης και προτιμήσεων, συνδυάζει την ανάλυση ποσοτικών δεδομένων με ποιοτικές μεθόδους έρευνας και κατασκευάζει αναλυτικές κατηγορίες που διαφέρουν ουσιαστικά από εκείνες του Peterson.⁹ Για τον Lahire, οι αποκλίσεις από τη «συνέπεια» και την ομοιομορφία στην πολιτισμική κατανάλωση και τις προτιμήσεις (τα «πολιτισμικά λάθη», όπως τα αποκαλεί με κάποια ειρωνεία), δεν αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, όπως τις θεωρεί ο Peterson (όπ.π., σελ. 23-24). Στην «ανοχή» και τον πολιτισμικό σχετικισμό των ελίτ της αμερικανικής κοινωνίας που εισηγείται ο Peterson, αντιτάσσει τη συνθήκη συμβολικών «πολέμων», με άνιση κατανομή μέσων και «εξοπλισμών» (όπ.π., σελ. 672), συγκλίνοντας, ως προς αυτό, με τον Bourdieu. Στο δίπολο ερμηνευτικό σχήμα του Peterson ο Lahire αντιπαραθέτει εκείνο ενός ιεραρχημένου *συνεχούς* διαφορετικών

9. Βλ. σχετικά την κριτική του Lahire επί της μεθοδολογίας και των συμπερασμάτων του Peterson, (όπ.π., σελ. 255-260).

κοινωνικών στρωμάτων, τα μέλη των οποίων διασχίζουν ως καταναλωτές τα όρια μεταξύ διαφορετικών ειδών πολιτισμού.

Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει πως το θεωρητικό σχήμα της *διάκρισης* του Bourdieu προέκυψε από την ισχύουσα, κατά την περίοδο της έρευνάς του, κοινωνική συνθήκη μιας ισχυρής πολιτισμικής ηγεμονίας, κατ'εκείνον αποδεκτής από το συνολικό φάσμα της κοινωνικής ιεραρχίας. Το σχήμα του Lahire, αντίθετα, θεμελιώνεται σε μια κατά αρκετές δεκαετίες μεταγενέστερη και διαφοροποιημένη κοινωνική συνθήκη, η οποία χαρακτηρίζεται από την αποδυνάμωση της αποδοχής της «νομιμότητας» της κλασικής κουλτούρας και την επικράτηση της μείξης των ειδών, που ευνοεί το φαινόμενο της «παραφωνίας». Στα φαινόμενα αυτά οδήγησαν παράγοντες όπως ο πληθωρισμός των διπλωμάτων πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και η επακόλουθη υποτίμησή τους, η άνοδος της επιστημονικο-τεχνικής κουλτούρας¹⁰ και η επικράτηση των σχετικών κριτηρίων επιλογής έναντι παλαιότερων που συνδέονταν με την υψηλή (κλασική) κουλτούρα, η είσοδος νέων πολιτισμικών μορφών και ειδών στον χώρο των «νόμιμων» πολιτισμικών μορφών (με παραδείγματα το γκράφιτι και τα κόμικς στα εικαστικά, τα αστυνομικά στη λογοτεχνία, καθώς και τη μόδα, το ντζιζαϊν, τη διαφήμιση) και, τέλος, ο ανταγωνισμός των νέων μέσων και των πολιτιστικών βιομηχανιών. Ωστόσο, ο Lahire επισημαίνει ότι η μείξη αυτή των ειδών και η διάβρωση της πίστης στην «νόμιμη» κλασική κουλτούρα δεν λειτουργούν κατά τον ίδιο τρόπο για όλους, και πως εξακολουθεί να υφίσταται διάκριση μεταξύ κοινωνικά κυρίαρχων και κατώτερων τάξεων (όπ.π. 2006, σελ. 666).

Τα θεωρητικά σχήματα που μόλις περιγράψαμε προέκυψαν από την επεξεργασία δεδομένων εντός συγκεκριμένων χωροχρονικών, κοινωνικών και πολιτισμικών πλαισίων, και την ερμηνεία τους μέσω συγκεκριμένων μεθοδολογικών και αναλυτικών επιλογών. Είναι προφανές πως δεν μπορούν να αποτελέσουν αυστηρά πλαίσια-παραδείγματα εντός των οποίων θα επιχειρηθεί ένταξη του «αθη-

10. Ο Lahire (2004, p. 564) σημειώνει πως ο Bourdieu είχε ήδη επισημάνει στο έργο του *La noblesse d'Etat* (1989) ότι η κοινωνική αξία των παραδοσιακών επιστημών του ανθρώπου η οποία προέκυπε περισσότερο από την περιορισμένη διάχυσή τους παρά από την επαγγελματική τους χρησιμότητα –άρα από το ότι παρήγαγαν διάκριση– βρίσκεται σε πορεία υποχώρησης υπέρ του επιστημονικο-τεχνικού πολιτισμικού κεφαλαίου και ιδίως της γραφειοκρατικής-πολιτικής μορφής του.

ναϊκού παραδείγματος». Η προσέγγισή μας αποτελεί, αντιθέτως, επιχείρημα περισσότερο «αγνωστικιστικό» και διερευνητικό, που στοχεύει σε έλεγχο της βιωσιμότητας των προτάσεών τους, και της μεταξύ τους αντιπαράθεσης, για την ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνάς μας.

Στο πλαίσιο της νεο-βεμπεριανής προσέγγισης της σχέσης μεταξύ διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης που κατ' αρχήν υιοθετείται εδώ, η διερεύνηση της κατανάλωσης του κινηματογράφου, του θεάτρου, του χορού και της μουσικής επιχειρεί να απαντήσει σειρά ερωτημάτων που αφορούν τις ομάδες καταναλωτών –τα καταναλωτικά πρότυπα– που προκύπτουν από την επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων της εμπειρικής έρευνας, και τις σχέσεις που συνδέουν τα καταναλωτικά αυτά πρότυπα με στοιχεία συστατικά της κοινωνικής ιεραρχίας (οικονομικές τάξεις, ομάδες κοινωνικής θέσης (status), εκπαιδευτικό επίπεδο, εισόδημα) και με παράγοντες δημογραφικής φύσης (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση). Υπενθυμίζεται ότι βασική μεθοδολογική επιλογή του ερευνητικού προγράμματος αποτελεί η προσέγγιση του status και της κοινωνικό-οικονομικής τάξης ως θεμελιωδών και διακριτών διαστάσεων της διαστρωμάτωσης, προκειμένου να διερευνηθεί ξεχωριστά η επιρροή τους επί των πρακτικών κατανάλωσης πολιτισμού. Αφετηρία της θέσης αυτής αποτελεί η παραδοχή της ανεπάρκειας της οικονομικής τάξης ως κύριου παράγοντα ερμηνείας της διαφοροποίησης της κατανάλωσης και η ανάγκη συνεκτίμησης (σε συγκριτική οπτική) του παράγοντα του status, την οποία εισηγούνται οι Chan και Goldthorpe (2007). Επίσης Chan, 2010 και Εμμανουήλ στο παρόν). Η ταξική δομή θεωρείται, σύμφωνα με τη νέο-βεμπεριανή προσέγγιση ότι συγκροτείται από τις κοινωνικές σχέσεις στην οικονομική σφαίρα (σχέσεις εντός της αγοράς εργασίας και μονάδων παραγωγής), και η εφαρμογή της εδώ βασίζεται στο σχήμα ESeC (European Socioeconomic Classification of Occupations) (Harrison and Rose, 2006 και για την Ελλάδα, Εμμανουήλ, 2015) – κυρίως των πέντε τάξεων, το οποίο προκύπτει από τη συνάθροιση των εννέα τάξεων στο σχήμα ESeC9. Ως προς το status, αυτό ορίζεται βάσει της ύπαρξης ιεραρχίας κύρους - της δομής αντιληπών και σε σημαντικό βαθμό αποδεκτών σχέσεων κοινωνικής ανωτερότητας, ισότητας ή κατώτερότητας μεταξύ υποκειμένων. Αυτή η ιεραρχία καταγράφηκε εδώ για το κυριότερο δομικό στοιχείο κοινωνικής αναγνώρισης στις σύγχρονες κοινωνίες, τα επαγγέλματα. Λόγω των περιορισμών στο διαθέσιμο

δείγμα, διακρίθηκαν 23 μεγάλες επαγγελματικές κατηγορίες και έγινε «βαθμολόγηση» του κοινωνικού status κάθε μιας με την έμμεση μέτρηση της «κοινωνικής απόστασης» μεταξύ αυτών των μεγάλων επαγγελματικών κατηγοριών, στη βάση των σχέσεων φιλίας και γάμου που είχαν οι ερωτώμενοι στην έρευνα (βλ. Chan και Goldthorpe, όπ.π., και Εμμανουήλ, 2015).

Η ταξινόμηση της πολιτιστικής κατανάλωσης σε τύπους, («πρότυπα κατανάλωσης») θεμελιώνεται στην πιθανοκρατική μεθοδολογία εμπειρικού προσδιορισμού των υποκρυπτόμενων ομάδων από το φαινομενικά χαώδες υλικό των επισκέψεων σε μια σειρά διαφορετικούς χώρους, με τη στατιστική μέθοδο της ανάλυσης λανθάνουσών «κλάσεων» ή τάξεων (latent class analysis). Οι κατηγορίες («κλάσεις») καταναλωτών διαφοροποιούνται με βάση τις πιθανότητές τους να παρακολουθούν (τουλάχιστον μια φορά στη διετία 2011-12) συγκεκριμένα είδη πολιτισμικών προϊόντων (είδη ταινιών, είδη παραστάσεων χορού και θεάτρου, είδη/χώρους μουσικής). Πέραν των αναλυτικών της πλεονεκτημάτων, η χρήση της μεθοδολογίας αυτής επιτρέπει, σε κάποιο βαθμό, και τη σύγκριση των ευρημάτων από το αθηναϊκό περιβάλλον με αντίστοιχες τυπολογίες της διεθνούς βιβλιογραφίας, όπως έχουν προκύψει από μελέτες σε άλλες χώρες.

Στα όσα ακολουθούν αποτυπώνεται η επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων που αφορά την κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών κατά τη διετία 2011-2012. Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν εάν έχουν πάει τα προηγούμενα δύο χρόνια να παρακολουθήσουν σε κινηματογραφική αίθουσα κάποια ταινία που να εμπίπτει στα ακόλουθα είδη: κομεντί-αισθηματικές, δραματικές-κοινωνικές, αστυνομικές-κατασκοπευτικές, δράσης-πολεμικών τεχνών, θρίλερ-τρόμου, ιστορικές-εποχής, περιπέτειες-πολεμικές-γυνέστερ, σινεφίλ-ταινίες δημιουργών, φαντασίας-επιστημονικής φαντασίας, κωμωδίες και μουσικές-χορευτικές. Η επιλογή αυτών των ειδών θεωρείται πως μπορεί να καλύψει το μεγαλύτερο εύρος της κινηματογραφικής παραγωγής, χωρίς ταυτόχρονα να είναι πολύ λεπτομερής ή να περιέχει πολύ ειδική ορολογία. Όπου χρειάστηκε δύο ή περισσότερα είδη ταινιών να αποτελέσουν μέρη της ίδιας απάντησης, έγινε προσπάθεια να συνδυαστούν είδη με παρεμφερείς κοινωνικό-πολιτισμικές συνδηλώσεις. Η γνώση του είδους (genre) κινηματογραφικής ταινίας που έχει καταναλωθεί κατά τους τελευταίους 24 μήνες μας επιτρέπει να σταθμίσουμε καταρχάς τη σχέση μεταξύ των πρακτικών παρακολούθησης και κοινωνικό-οικονομικών και

δημογραφικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της έρευνας. Μας επιτρέπει, επιπλέον, να εντοπίσουμε σχέσεις των χαρακτηριστικών αυτών με τύπους και είδη τέχνης και, επομένως, να συγκροτήσουμε πρότυπα κατανάλωσης τέχνης και πολιτισμού. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η έρευνά μας στοχεύει στην καταγραφή πρακτικών κατανάλωσης και όχι προτιμήσεων, επικεντρώνεται δηλαδή στην πράξη της επίσκεψης σε κινηματογραφικές αίθουσες. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων δεν αφορούν επομένως στις γενικές τους προτιμήσεις για τα κινηματογραφικά είδη (τις οποίες μπορούν να ικανοποιούν και μέσω της παρακολούθησης ταινιών στην τηλεόραση, το διαδίκτυο ή από DVD), αλλά την πρακτική κατανάλωσης ταινιών, με τις συναφείς προϋποθέσεις που θέτει η προσέλευση σε κινηματογραφική αίθουσα (χρονικός προγραμματισμός, καταβολή οικονομικού αντιτίμου, γεωγραφική απόσταση).¹¹

Δεδομένου ότι τα είδη κινηματογραφικών ταινιών είναι, υπό την κυρίαρχη επιρροή της χολιγουντιανής βιομηχανίας, αρκετά τυποποιημένα και αναγνωρίσιμα από τους καταναλωτές, η ανάλυση των προτιμήσεων των καταναλωτών κατά είδη είναι η πλέον καθιερωμένη – ιδιαίτερα στον χώρο των ψυχολογικής προσέγγισης ερευνών αγοράς. Ωστόσο, στη *Διάκριση* ο Bourdieu (1979, 1984) δεν χρησιμοποίησε τα είδη ταινιών αλλά ταινίες της εποχής με παραδειγματικά χαρακτηριστικά (σελ. 258-264 στην αγγλική έκδοση). Στην μπουρντιεϊακή προσέγγιση μελέτη των Bennett κ.ά. (2009), αντίθετα, έγινε χρήση κυρίως των ειδών στην ποσοτική ανάλυση και, παράλληλα, χρήση παραδειγματικών ταινιών στην ποιοτική.

Όσον αφορά τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή είδους, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι το φύλο και η ηλικία ασκούν ισχυρότατη επιρροή (Fischhoff κ.ά., 1998· Redfern, 2012· Bennett κ.ά.,

---

11. Ως προς τη μεθοδολογική διάκριση των καθεαυτό πρακτικών κατανάλωσης από τη γενικότερη δήλωση «προτιμήσεων» και γούστων, υιοθετήθηκε η επιλογή των Chan και Goldthorpe (2010, σελ. 204), οι οποίοι αμφισβητούν την αξιοπιστία της έκφρασης προτιμήσεων, και ασκούν κριτική στον Bourdieu που δε διέκρινε μεταξύ των δυο επιπέδων. Τη διάκριση αυτήν εισηγούνται και οι Yaish and Katz-Gerro (2012), υποστηρίζοντας ότι η συμμετοχή (η παρακολούθηση δηλαδή πολιτιστικής εκδήλωσης) διαμορφώνεται περισσότερο από τον οικονομικό παράγοντα παρά από τα πολιτισμικά εφόδια (πολιτισμικό κεφάλαιο γονέων, εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα και του/της ερωτώμενου/ης). Αντιθέτως, το «γούστο», κατά τους ίδιους, επηρεάζεται περισσότερο από τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης μέσω του χαμπιτούς και σε μικρότερο βαθμό από τον οικονομικό παράγοντα.

2009), όπως και οι διαφορετικές εθνικές κουλτούρες (Fu, 2012). Ο ρόλος της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην επιλογή είδους δεν έχει μελετηθεί στην ίδια έκταση, ενώ και τα λίγα που γνωρίζουμε υποδεικνύουν μια υπαρκτή αλλά ποσοτικά περιορισμένη στατιστική σχέση μεταξύ ειδών και κοινωνικών τάξεων (Bennett κ.ά., 2009, 2007). Όσον αφορά στη σχέση μεταξύ κινηματογραφικής κουλτούρας και κοινωνικής κινητικότητας και, συγκεκριμένα, το ερώτημα κατά πόσον οι επιλογές των ατόμων επηρεάζονται από το κοινωνικό περιβάλλον της καταγωγής τους ή το περιβάλλον του προσορισμού τους (ανώτερο ή κατώτερο ανάλογα με το είδος της κινητικότητας), τα ευρήματα είναι εν πολλοίς ασαφή και αντιφατικά (Daenekindt και Roose, 2014· Van Eijck, 1999).

1. Τύποι καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων (ή «τάξεων» από το latent class analysis) στην κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών, όπου ο αριθμός των κλάσεων ορίζεται κατά τις δοκιμές εκ των προτέρων (βλ. Linzer και Lewis 2011, 2013). Βλέπουμε ότι όσο αυξάνεται ο αριθμός των λανθανουσών κλάσεων, τόσο τα στατιστικά κριτήρια στατιστικής εγκυρότητας AIC και BIC μειώνονται σε μέγεθος, πράγμα που κατ' αρχήν σημαίνει βελτίωση της «προσαρμογής» με τα δεδομένα. Αυτό συμβαίνει έως και το μοντέλο των πέντε κλάσεων. Εφαρμόζοντας αυστηρά τα προαναφερόμενα κριτήρια, θα έπρεπε να επιλέξουμε το προαναφερόμενο τελευταίο μοντέλο. Ωστόσο, βασικό όρο της ανάλυσης λανθανουσών κλάσεων αποτελεί και η επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής απλότητας (μεθοδολογικής *φειδωλότητας*). Στο μοντέλο των πέντε κλάσεων, η ταυτοποίηση των κοινωνικο-πολιτισμικών συνδηλώσεων των ομάδων καταναλωτών είναι δυσχερέστερη. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την παρατήρηση, καθώς και το ότι η βελτίωση του BIC είναι οριακή, από το μοντέλο των τεσσάρων σε αυτό των πέντε κλάσεων, κρίθηκε σωστότερη η επιλογή των τεσσάρων ομάδων καταναλωτών (Πίνακας 1).

Το μοντέλο των τεσσάρων ομάδων καταναλωτών παρουσιάζει μια αρκετά ευκρινή δομή. Καταρχάς, διακρίνεται μια σχετική πλειονότητα ερωτώμενων, οι οποίοι έχουν ελάχιστες πιθανότητες να καταναλώσουν οποιαδήποτε κινηματογραφική ταινία. Προκειμένου να χαρακτηρίσουμε αυτή την ομάδα ερωτώμενων, χρησιμοποιούμε

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
*Μοντέλα λανθανουσών κλάσεων – κατανάλωση
 κινηματογραφικών ταινιών*

Κλάσεις	AIC	BIC	G ²	X ²	Df	maximumlog-likelihood
1	29995.65	30065.62	7187.672	82764501	2506	-14985.82
2	26715.9	26861.68	3881.927	288898.3	2493	-13332.95
3	25742.09	25963.67	2882.113	6935.473	2480	-12833.04
4	25054.39	25351.78	2168.418	5634.979	2467	-12476.2
5	24959.48	25332.68	2047.504	4563.902	2454	-12415.74

τον όρο «ανενεργοί». Στη συνέχεια, εμφανίζεται μια αντίθεση ανάμεσα σε δύο σχεδόν ισομεγέθεις ομάδες καταναλωτών των οποίων τα ρεπερτόρια σε μεγάλο βαθμό αλληλο-αποκλείονται. Μια ομάδα καταναλωτών, τους οποίους θα αποκαλέσουμε «ανώτερους», έχει ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνει κομεντί, δραματικές-κοινωνικές, ιστορικές-εποχής και σινεφίλ. Η άλλη ομάδα καταναλωτών, τους οποίους θα αποκαλέσουμε «λαϊκούς», έχει ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνει ταινίες αστυνομικές, δράσης-πολεμικών τεχνών, θρίλερ, περιπέτειες και φαντασίας. Ως μόνο κοινό πεδίο ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες καταναλωτών εμφανίζονται οι κωμωδίες και τα κινούμενα σχέδια, δηλαδή είδη με σχετικά αμβλυμένες συνδηλώσεις αναφορικά με τη θέση του καταναλωτή στις κοινωνικο-πολιτισμικές ιεραρχίες. Συνεπώς, προκύπτει μια εικόνα διτισμού, ανάμεσα σε μια ομάδα καταναλωτών με γούστα που παραπέμπουν στην «υψηλή» κουλτούρα, και σε μια ομάδα καταναλωτών με γούστα που παραπέμπουν στην «λαϊκή» ή «μαζική» κουλτούρα.

Η σχέση των δύο αυτών προτύπων με βάση τα ποσοστά τους ανά είδος ταινίας, φαίνεται στο Διάγραμμα 1, όπου σημειώνεται η γραμμή της κατανομής των ποσοστών επίσκεψης ανά είδος για τις δύο ομάδες και, παράλληλα, η βέλτιστη καμπύλη που αναπαριστά καλύτερα αυτή την κατανομή. Η αντίθεση δεν είναι απόλυτη, ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, είναι έντονη, όπως φαίνεται και από τις δύο τεμνόμενες καμπύλες τάσης που σημειώνονται στο διάγραμμα. Η κατάταξη των ειδών στο Διάγραμμα 1 δεν είναι αυτή του ερωτηματολογίου (που φαίνεται στον Πίνακα 2) αλλά μια κατάταξη που βασίζεται στο

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Εκτιμώμενο μέγεθος των λανθανουσών κλάσεων και δεσμευμένες πιθανότητες επιλογής κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών στο μοντέλο 4 κλάσεων

	Ανεργοί (%)	Ανώτεροι (%)	Παμφάγοι (%)	Λαϊκοί (%)
Σχετικό μέγεθος κλάσης (%)	38,6	29,4	6,2	25,9
Κομεντί – Αισθηματικές*	1,0	44,8	79,2	20,9
Δραματικές – Κοινωνικές	2,7	77,8	90,4	18,2
Αστυνομικές – Κατασκοπευτικές	0,0	19,1	92,3	42,1
Δράσης – Πολεμικών τεχνών	0,7	2,8	69,8	42,0
Θρίλερ – Τρόμου	0,0	10,0	63,3	32,5
Ιστορικές – Εποχής	0,9	43,6	85,1	18,0
Περιπέτειες – Πολεμικές – Western	1,6	11,2	82,5	51,8
Σινεφίλ – Ταινίες δημιουργών	1,2	38,8	67,2	6,0
Φαντασίας – Επιστημονικής φαντασίας	0,2	11,8	81,9	35,0
Κωμωδίες	2,0	50,8	96,1	48,3
Μουσικής – Χορευτικές	0,0	12,7	57,2	3,5
Κινούμενα σχέδια	4,5	18,0	61,7	19,1

(*): Κατάταξη ειδών σύμφωνα με τη σειρά του ερωτηματολογίου.

μέσο δείκτη κοινωνικού status της «πελατείας» των διαφόρων ειδών (βάσει των επαγγελμάτων τους) και φαίνεται στον Πίνακα 2α όπου σημειώνονται επίσης με γκριζοι οι ιδιαίτερες στατιστικές συγκεντρώσεις των επιλογών στα δύο καταναλωτικά πρότυπα, ώστε να γίνει εμφανής η σχεδόν αντισυμβατική κατανομή των κύριων επιλογών.

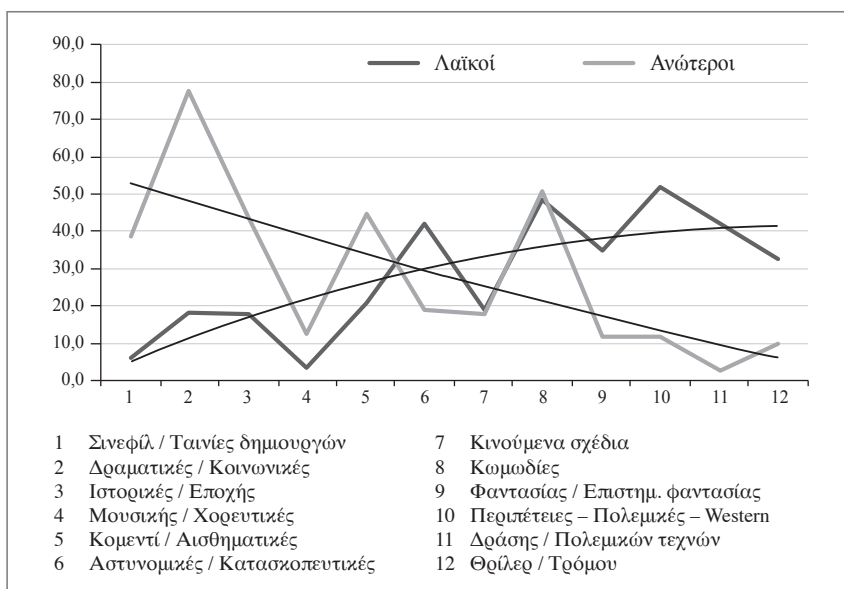
Τέλος, εμφανίζεται μια σχετικά σημαντική κατηγορία καταναλωτών, οι οποίοι έχουν πολύ ισχυρές πιθανότητες να καταναλώνουν σε σημαντικά ποσοστά το *σύνολο* ή σχεδόν το σύνολο των ειδών κινηματογραφικών ταινιών και, οπωσδήποτε, ταινίες και από τα δύο παραπάνω αντιτιθέμενα πρότυπα. Ακολουθώντας την καθιερωμένη σχετική ορολογία, θα αποκαλέσουμε την κατηγορία αυτή «παμφάγους». Έτσι, από την προκαταρκτική αυτή διερεύνηση, βλέπουμε

ΠΙΝΑΚΑΣ 2Α
«Ανώτεροι» & «Λαϊκοί» – Κατανομή κατά το «status»
του είδους ταινίας

Θέση Status	Είδος ταινίας	Ανώτεροι	Λαϊκοί
1	8 Σινεφίλ – Ταινίες δημιουργών	40,9%	5,1%
2	2 Δραματικές – Κοινωνικές	83,2%	13,2%
3	6 Ιστορικές – Εποχής	45,4%	17,7%
4	11 Μουσικής – Χορευτικές	12,7%	4,3%
5	1 Κομεντί – Αισθηματικές	47,1%	20,3%
6	3 Αστυνομικές – Κατασκοπευτικές	18,5%	45,8%
7	12 Κινούμενα σχέδια	19,0%	19,9%
8	10 Κωμωδίες	52,5%	49,3%
9	9 Φαντασίας – Επιστημονικής φαντασίας	11,1%	38,1%
10	7 Περιπέτειες – Πολεμικές – Western	11,7%	52,6%
11	4 Δράσης – Πολεμικών τεχνών	2,1%	45,6%
12	5 Θρίλερ – Τρόμου	9,6%	35,1%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Κινηματογράφος: πόλωση ανώτερου και λαϊκού προτύπου
κατά είδος ταινίας

ότι η κατανάλωση κινηματογραφικών ταινιών είναι αρκετά δομημένη με τρόπο ο οποίος συνδυάζει στοιχεία της αντίθεσης υψηλής/χαμηλής κουλτούρας με το φαινόμενο της παμφαγίας, που παραπέμπει στην αντίθεση μεταξύ μεγάλης και περιορισμένης ευρύτητας επιλογών (ρεπερτορίου) από την πλευρά των καταναλωτών. Ασφαλώς, η ακριβέστερη αποτίμηση αυτών των προτύπων κατανάλωσης κινηματογραφικών ταινιών απαιτεί την περαιτέρω εμβάθυνση της ανάλυσης των εμπειρικών δεδομένων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των τεσσάρων ομάδων κατανάλωσης

ΦΥΛΟ	Ανεργοί	Ανώτεροι	Παμφάγοι	Λαϊκοί	Σύνολο
Άνδρες	47,2%	34,4%	53,7%	63,2%	48,0%
Γυναίκες	52,7%	65,6%	46,1%	36,8%	52,0%
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24	2,8%	7,5%	12,8%	15,6%	7,9%
25-34	10,0%	19,6%	30,9%	29,0%	18,7%
35-44	22,1%	26,1%	29,5%	30,3%	25,7%
45-54	24,2%	25,0%	14,1%	16,6%	21,9%
55-64	35,0%	19,5%	12,1%	8,0%	22,6%
65	5,9%	2,4%	0,7%	0,5%	3,3%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Πρωτοβάθμια-Μερική Μέση	31,7%	3,9%	0,7%	6,9%	15,8%
Πλήρης Μέση	36,3%	25,5%	26,8%	39,4%	33,5%
Μεταλυκειακή & ΑΤΕΙ	17,3%	24,3%	23,5%	28,7%	22,5%
ΑΕΙ	14,7%	46,3%	49,0%	25,0%	28,2%
ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ					
<700	27,0%	18,8%	20,1%	21,4%	22,9%
701-1100	28,1%	25,5%	23,0%	29,5%	27,4%
1101-1550	18,6%	21,5%	22,3%	21,7%	20,4%
1551-2300	15,7%	20,7%	18,0%	19,4%	18,2%
2301+	10,6%	13,4%	16,5%	8,0%	11,1%

ΣΤΡΩΜΑΤΑ STATUS					
1. Ανώτερο	13,5%	42,4%	41,3%	22,1%	25,6%
2	20,0%	31,3%	29,7%	28,3%	26,0%
3	10,9%	11,1%	12,3%	18,9%	13,1%
4	30,8%	11,6%	11,6%	19,6%	21,3%
5. Κατώτερο	24,9%	3,5%	5,1%	11,1%	14,1%
Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ (ESeC5)					
Διευθυντική-Επαγγελματική	22,3%	55,3%	55,1%	34,1%	36,7%
Ενδιάμεση	13,6%	17,2%	18,1%	21,0%	16,7%
Μικροαστική	22,6%	10,5%	10,9%	12,0%	15,8%
Μη χειρώνακτες εργάτες	12,8%	9,8%	9,4%	17,1%	12,8%
Χειρώνακτες εργάτες	28,7%	7,2%	6,5%	15,7%	18,0%

2. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λανθανουσών κλάσεων καταναλωτών κινηματογραφικών ταινιών

Στον Πίνακα 3 φαίνονται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των τεσσάρων καταναλωτικών ομάδων ως απλές ποσοστιαίες κατανομές. Για να κατανοήσουμε καλύτερα αυτές τις κατανομές, θα γίνει χρήση στα επόμενα και κάποιων απλών δεικτών σχετικής συγκέντρωσης, που υπολογίζονται με τη διαίρεση των ποσοστών κάθε υποκατηγορίας μια καταναλωτικής ομάδας με τα αντίστοιχα ποσοστά της υποκατηγορίας στο σύνολο των ερωτώμενων (τελευταία στήλη). Με αυτόν τον τρόπο γίνονται εμφανείς οι ιδιαίτερες σχετικές συγκεντρώσεις των καταναλωτικών ομάδων σε κάποιες κατηγορίες στον Πίνακα 3, καθώς αφαιρείται η επιρροή των διαφορών στη σύνθεση του γενικού πληθυσμού. Μαζί με πίνακες των δεικτών αυτών θα παρατίθενται, όπου υπάρχει ενδιαφέρον, και σχετικά γραφήματα που απεικονίζουν τη σχέση των προτύπων κατανάλωσης (λανθανουσών κλάσεων) με τους δημογραφικούς και κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες.

Φύλο

Το φύλο αποδεικνύεται παράγοντας σαφούς διάκρισης, τόσο στην ποσοστιαία σύνθεση των προτύπων όσο και στη σχετική συγκέντρωση, καθώς οι γυναίκες δείχνουν έντονη σχετική συγκέντρωση στην ομάδα της κατανάλωσης «ανώτερων» μορφών κινηματογραφικής παραγωγής (δείκτης σχετικής συγκέντρωσης 1,261), έναντι των ανδρών, που δείχνουν σχετική συγκέντρωση στις ομάδες κυρίως των λαϊκών/μαζικών ειδών και λιγότερο των παμφάγων (δείκτης 1,316 και 1,119).

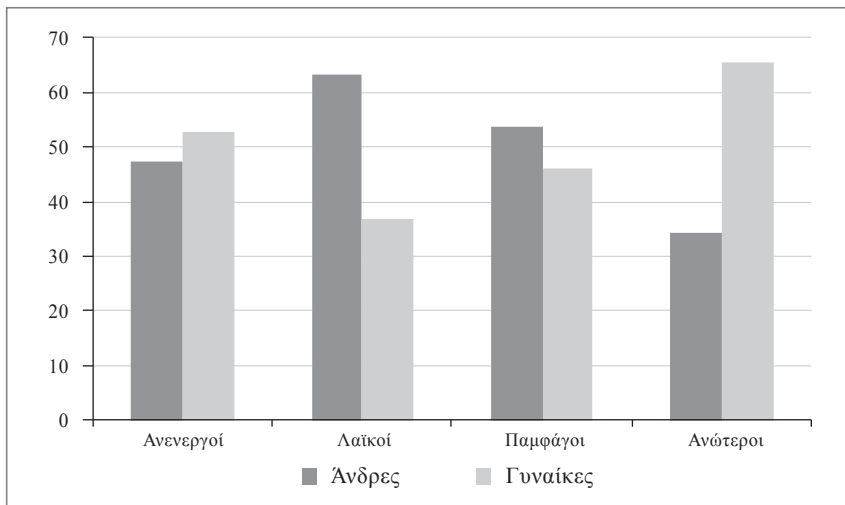
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης στα πρότυπα κατανάλωσης κατά φύλο

	Άνδρες	Γυναίκες
Ανεργοί	0,985	1,014
Ανώτεροι	0,717	1,261
Παμφάγοι	1,119	0,890
Λαϊκοί	1,316	0,708

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποσοστιαία σύνθεση καταναλωτικών ομάδων κατά φύλο

Ηλικία

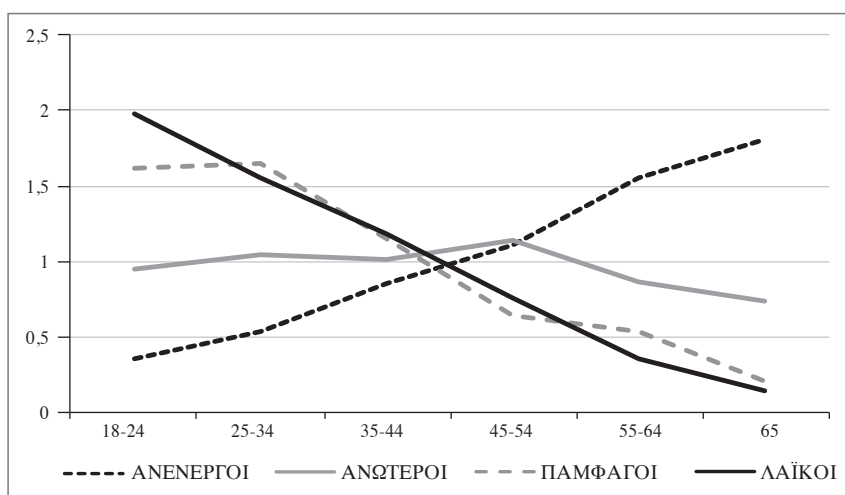
Το «παμφαγικό» και το λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης κινηματογράφου συγκεντρώνονται κυρίως σε άτομα νεώτερων ηλικιών και, γενικά, ακολουθούν παρόμοια καμπύλη σχετικής συγκέντρωσης, που συνδέεται αρνητικά με την ηλικία. Στις ομάδες μεγαλύτερης ηλικίας, αντίθετα, συγκεντρώνονται ιδιαίτερα οι ανενεργοί, ενώ στη μεσαία κατηγορία των 45-54 ετών εμφανίζεται μια μοιρασμένη σχετική συγκέντρωση ανάμεσα στους ανενεργούς και στην κατανάλωση «ανώτερων» κινηματογραφικών ειδών. Η σχετική συγκέντρωση της κατηγορίας των «ανώτερων» καταναλωτών γενικότερα, διατρέχει τις

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των καταναλωτικών ομάδων κατά ηλικία

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65
Ανενεργοί	0,355	0,534	0,859	1,104	1,554	1,813
Ανώτεροι	0,946	1,050	1,015	1,139	0,863	0,736
Παμφάγοι	1,614	1,654	1,149	0,643	0,536	0,206
Λαϊκοί	1,978	1,555	1,179	0,757	0,354	0,147
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

ηλικιακές ομάδες χωρίς σημαντικές μεταβολές. Στις τελευταίες ομάδες ηλικιών, 55 έως 65 ετών, συγκεντρώνεται ιδιαίτερα η κατηγορία των μη-καταναλωτών οποιασδήποτε μορφής κινηματογράφου («ανενεργοί»), και σημαντικές, αν και σχετικά μειωμένες σε σχέση με τις μικρότερες ηλικίες, πιθανότητες ένταξης στο πρότυπο ανώτερης κατανάλωσης.

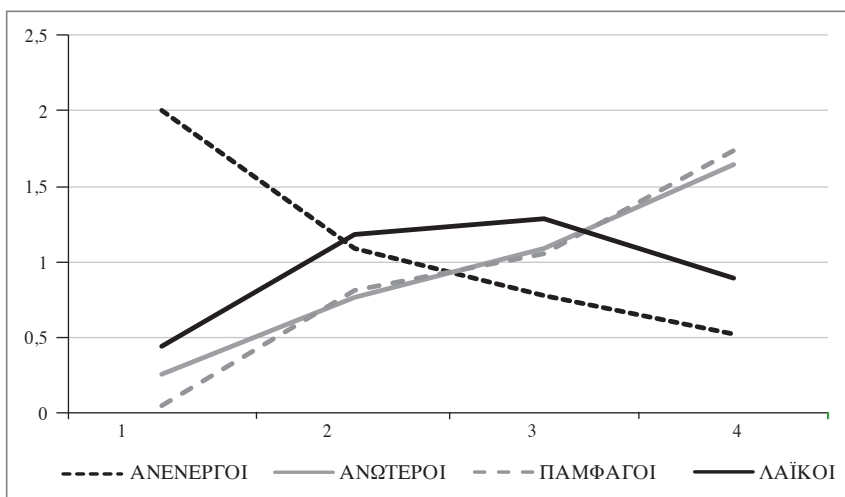
Εκπαίδευση

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των καταναλωτικών ομάδων κατά εκπαιδευτικό επίπεδο

	Πρωτοβάθμια-μερική μέση	Πλήρης μέση	Μεταλυκειακή ΑΤΕΙ	ΑΕΙ +
Ανενεργοί	1,998	1,084	0,771	0,522
Ανώτεροι	0,249	0,763	1,079	1,641
Παμφάγοι	0,042	0,802	1,045	1,738
Λαϊκοί	0,433	1,177	1,277	0,888
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Ο παράγοντας του εκπαιδευτικού επιπέδου εμφανίζεται να διατηρεί την αναμενόμενη σχέση με τα πρότυπα κατανάλωσης: στον πληθυσμό των χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων συγκεντρώνεται ιδιαίτερα η κατηγορία των ανενεργών. Η καμπύλη του λαϊκού προτύπου δείχνει μεγαλύτερη σχετική συγκέντρωση στις μεσαίες βαθμίδες εκπαίδευσης, ενώ στους κατόχους ανώτατης εκπαίδευσης συγκεντρώνονται ιδιαίτερα το ανώτερο και το παμφαγικό πρότυπο που εμφανίζουν μια ομαλή θετική σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης.

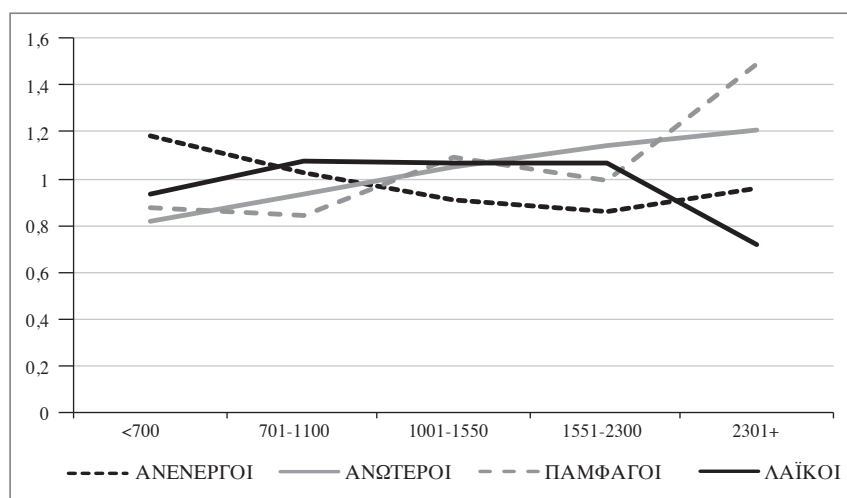
Εισόδημα

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των καταναλωτικών ομάδων κατά κλίμακα μηνιαίου οικογενειακού εισοδήματος

	<700	701-1100	1101-1550	1551-2300	2301+
Ανεργοί	1,179	1,024	0,912	0,863	0,958
Ανώτεροι	0,821	0,930	1,053	1,142	1,212
Παμφάγοι	0,879	0,839	1,093	0,990	1,494
Λαϊκοί	0,934	1,075	1,065	1,068	0,719
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Το εισόδημα εμφανίζεται να έχει σημαντική θετική σχέση με την παμφαγία, ιδιαίτερα με το ανώτερο κλιμάκιο, όπως και με τη σχετική συγκέντρωση των ανώτερων, ενώ δείχνει αρνητική σχέση με τη σχετική συγκέντρωση των ανενεργών. Αντίθετα, η σχετική συγκέντρωση της ομάδας των «λαϊκών» δεν δείχνει σαφή θετική ή αρνητική σχέση με το εισόδημα, με την εξαίρεση των δύο άκρων της κλίμακας, όπου, και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή στα ιδιαίτερα χαμηλά και στα ιδιαίτερα υψηλά εισοδήματα, έχουμε μειώσεις της πιθανότητας να είναι κάποιος «λαϊκός» καταναλωτής ταινιών, λόγω αύξησης των ανενεργών στο κάτω άκρο και των «ανώτερων» και παμφάγων στο άνω.

*Status*¹²

Σε κάθε περίπτωση, οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης επιβεβαιώνουν σαφή θετική σχέση μεταξύ ανώτερου status και προτύπων ανώτερης και παμφαγικής κατανάλωσης. Αντίθετα, στο τρίτο στρώμα status, παρατηρείται η υψηλότερη σχετική συγκέντρωση των καταναλωτών λαϊκού κινηματογράφου και, τέλος, στα δυο χαμηλότερα στρώματα ισχυρότερη τάση συγκέντρωσης στο πρότυπο των ανενεργών.

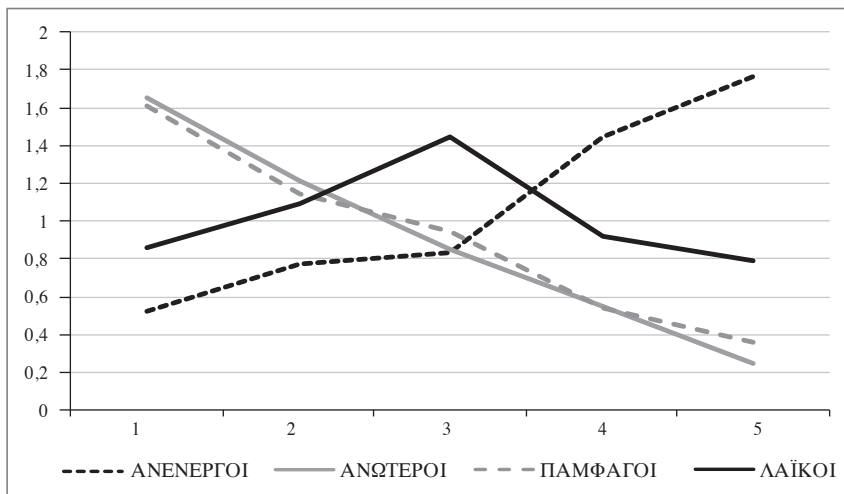
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των καταναλωτικών ομάδων κατά μεγάλα στρώματα status 1-5

	1	2	3	4	5
Ανενεργοί	0,527	0,771	0,836	1,443	1,763
Ανώτεροι	1,654	1,209	0,854	0,545	0,249
Παμφάγοι	1,610	1,148	0,944	0,544	0,360
Λαϊκοί	0,861	1,092	1,449	0,920	0,789
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

12. Για τον ορισμό του δείκτη και των στρωμάτων status (όπως και για τον ορισμό των οικονομικών τάξεων σύμφωνα με το σχήμα ESeC) βλ. το σχετικό άρθρο του Δ. Εμμανουήλ σε αυτόν τον τόμο. Υπενθυμίζεται ότι ο δείκτης status αναφέρεται στο *επάγγελμα* ενός ατόμου και έχει υπολογιστεί για 23 μεγάλες επαγγελματικές κατηγορίες βάσει των σχέσεων γάμου και φιλίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Κοινωνικοοικονομική τάξη

Οι συγκεντρώσεις των ομάδων κατά κοινωνικοοικονομική τάξη εμφανίζουν, σε γενικές γραμμές, συγγενικές με αυτές με το status σχέσεις αλλά με σημαντικές ιδιομορφίες. Όσον αφορά στους ανενεργούς, την υψηλότερη σχετική συγκέντρωση εμφανίζουν οι χειρωνακτες εργάτες και η μικροαστική τάξη. Η κατανάλωση λαϊκών ειδών κινηματογράφου δείχνει, σε πρώτη ματιά, ασαφή σχέση με την ταξική ιεραρχία καθώς οι υψηλότερες σχετικές συγκεντρώσεις της συναντώνται στην ενδιάμεση τάξη και στους μη-χειρωνακτες εργάτες. Και στις δύο περιπτώσεις παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση στη συμπεριφορά της «μικροαστικής» τάξης.¹³

Επιχειρώντας τη σύγκριση της επιρροής των παραγόντων του status και της κοινωνικοοικονομικής τάξης επί της κατανάλωσης κινηματογράφου, καταλήγουμε σε σύνθετη εικόνα: παρατηρείται πως σε ό,τι αφορά την παμφαγία και την κατανάλωση «άνωτερων» μορφών κινηματογράφου, η επιρροή του status φαίνεται να υπερέχει εκείνης της οικονομικής τάξης. Επίσης ισχυρότερη αποδεικνύεται η

13. Με την έννοια του σχήματος ESeC – αυτοπασχολούμενοι (πλην ανώτερων επαγγελματιών) και μικροί εργοδότες.

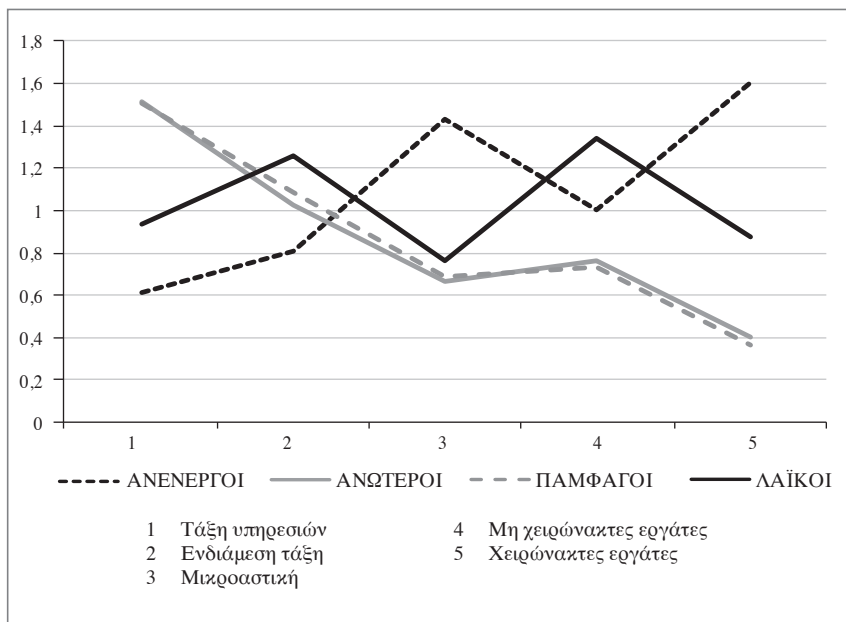
επιρροή του status στην περίπτωση της συγκέντρωσης των ανενεργών στα κατώτερα στρώματα. Τα ζητήματα, ωστόσο, εκτίμησης του ρόλου κάθε παράγοντα μπορούν να διευκρινιστούν μόνο με την πολυμεταβλητή ανάλυση που θα ακολουθήσει.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6

Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης των καταναλωτικών ομάδων κατά κοινωνικο-οικονομική τάξη

	Τάξη υπηρεσιών	Ενδιάμεση τάξη	Μικροαστική	Μη χειρόνακτες εργάτες	Χειρόνακτες εργάτες
Ανεργοί	0,611	0,810	1,430	1,000	1,600
Ανώτεροι	1,514	1,029	0,667	0,762	0,399
Παμφάγοι	1,507	1,082	0,689	0,736	0,363
Λαϊκοί	0,933	1,256	0,762	1,339	0,875

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

3. ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΤΙΣ ΕΞΟΔΟΥΣ ΓΙΑ ΣΙΝΕΜΑ ΜΕΤΑΞΥ 2008-09 ΚΑΙ 2011-12

Η σύγκριση των δεδομένων που αφορούν στη γενικότερη θέαση κινηματογραφικών ταινιών και η συσχέτισή της με τον παράγοντα της κοινωνικο-οικονομικής τάξης μας δίνει μιαν ένδειξη της επίδρασης της οικονομικής κρίσης επί των διαφορετικών βαθμίδων της κοινωνικής και οικονομικής ιεραρχίας. Σημειώνεται πως άνω του 40% του πληθυσμού της έρευνας (41%) δεν έχει πραγματοποιήσει έξοδο για να παρακολουθήσει ταινία κινηματογράφου κατά το διάστημα 2011-2012, ποσοστό κατά λίγο μεγαλύτερο από αυτό του 2008-2009 (38,5%). Παρότι υψηλό, το ποσοστό αυτό της αποχής παραμένει κατά πολύ μικρότερο από το αντίστοιχο στον τομέα του θεάτρου και του χορού.¹⁴ Στον Πίνακα 4 που απεικονίζει τη μείωση της παρακολούθησης κινηματογραφικών ταινιών ανά κοινωνικό-οικονομική τάξη (με βάση το απλό κριτήριο της επίσκεψης *τουλάχιστον μία φορά*), τα υψηλότερα ποσοστά μείωσης εντοπίζονται στην μικροαστική τάξη και σε εκείνη των χειρωνακτών εργατών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

*Μεταβολή στη θέαση κινηματογραφικών ταινιών
μεταξύ 2008-09 και 2011-12*

ESEC5	Ενεργοί 2008-9	Ενεργοί 2011-12	Μείωση	Μεταβολή %
χ.ε.	129	115	14	-10,9%
Τάξη υπηρεσιών	660	589	71	-10,8%
Ενδιάμεση τάξη	261	228	33	-12,6%
Μικροαστική	165	120	45	-27,3%
Μη χειρωνακτες εργάτες	220	193	27	-12,3%
Χειρωνακτες εργάτες	112	86	26	-23,2%
Σύνολο	1.547	1.331	216	-14,0%

14. Για τις συγκρίσεις με τα ευρήματα στο πεδίο του θεάτρου και χορού, βλ. παρακάτω σελ. 153-188.

4. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Όπως είδαμε στην προηγούμενη προκαταρκτική στατιστική ανάλυση της σχέσης των ομάδων κατανάλωσης με βασικές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και με βασικές δημογραφικές μεταβλητές, εμφανίζονται σημαντικοί συσχετισμοί που φωτίζουν τόσο τον κοινωνικό χαρακτήρα των ομάδων όσο και τις διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση δεν μπορεί να επισημάνει τις κύριες προσδιοριστικές μεταβλητές που διαμορφώνουν την επιλογή ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου ούτε να εκτιμήσει τη σχετική επιρροή κάποιου παράγοντα σε σύγκριση με άλλους. Αυτές οι εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν μόνο με μια *πολυμεταβλητή* ανάλυση σε επίπεδο ατόμων σε

Μεταβλητές πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης

GNDR_R	HEALTH2
1. ΑΝΔΡΕΣ	1. ΜΕ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ
2. ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΝΑΦ.)	2. ΧΩΡΙΣ ΣΟΒΑΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ (ΑΝΑΦ.)
AGE_R	MARIT_STAT2
ΗΛΙΚΙΑ - ΣΥΝΕΧΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	1. ΧΩΡΙΣΜΕΝΟΣ/Η - ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η - ΧΗΡΟΣ/Α
INCOME100	2. ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΣ/Η Ή ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ	3. ΟΛΟΙ ΠΛΗΝ 2&1 (ΑΝΑΦ.)
ΕΙΣΟΔΗΜΑ/100 (ΣΥΝΕΧΗΣ)	RCHILDNR2
STGIDX	1. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 11-15 ΕΤΩΝ
ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ	2. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 5-10 ΕΤΩΝ
STATUS (ΣΥΝΕΧΗΣ)	3. ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ 0-4 ΕΤΩΝ
EDULV4, EDULV4F	4. ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΑΦ.)
ΕΚΠΑΙΔ. ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ	IMMIGR2
& ΠΑΤΕΡΑ, 1-4, 4:ΑΕΙ (ΑΝΑΦ.)	1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ
ESeC5	(ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΕΕ15 ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ESEC5 3-5)
(Κ/Ο ΤΑΞΕΙΣ 1-5, 5: ΑΝΑΦ.)	2. ΛΟΙΠΟΙ (ΑΝΑΦ.)

«ΑΝΑΦ.»: Κατηγορία αναφοράς.

ένα μεθοδολογικό πλαίσιο κατανόησης των πιθανοτήτων επιλογής ενός καταναλωτικού προτύπου αντί άλλου. Μια τέτοια μέθοδος είναι η «πολυωνυμική λογιστική παλινδρόμηση» (multinomial logistic regression) που «ερμηνεύει» τη σχέση της πιθανότητας να επιλεγεί ένα πρότυπο προς την πιθανότητα να επιλεγεί ένα άλλο ως προσδιοριζόμενη από μια γραμμική συνάρτηση όπου υπεισέρχονται οι πιθανολογούμενες ως σημαντικές καθοριστικές μεταβλητές – τόσο οι συνεχείς (ποσοτικές, όπως το εισόδημα ή ηλικία) όσο και οι κατηγορικές (όπως το φύλο).

Οι μεταβλητές (πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες) που θα εξεταστούν φαίνονται στον ακόλουθο συνοπτικό κατάλογο. Στις βασικές μεταβλητές διαστρωμάτωσης (status, τάξη, εισόδημα, εκπαίδευση) και δημογραφικών χαρακτηριστικών (φύλο, ηλικία) έχουν προστεθεί η οικογενειακή κατάσταση (MARIT_STAT2), η ύπαρξη ανήλικων παιδιών, η κατάσταση της υγείας, το αν ο ερωτώμενος είναι οικονομικός μετανάστης και, τέλος, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα του/της ερωτώμενου/-ης ως ένδειξη του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών προδιαθέσεων που έχουν αποκτηθεί από την οικογένεια.

Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης που φαίνονται στον Πίνακα 5 δείχνουν τους συντελεστές επιρροής (β) κάθε προσδιοριστικού παράγοντα και το αντίστοιχο τυπικό σφάλμα. Στους πίνακες φαίνονται μόνο οι συντελεστές που είναι σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5% ενώ με αστερίσκους φαίνεται πόσο στατιστικά σημαντική είναι αυτή η επιρροή. Τα κενά δείχνουν ότι δεν υπάρχει σημαντική επιρροή. Το ποσοτικό μέγεθος της επιρροής (η ελαστικότητα της «εξηρητημένης» μεταβλητής) και η κατεύθυνση της (αρνητική/θετική) φαίνονται, βέβαια, από τη τιμή του β . Με βάση τα ευρήματα του Πίνακα 5 μπορούν να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις:

- Η ηλικία επηρεάζει αρνητικά όλες τις πολιτιστικά ενεργές ομάδες σε σύγκριση με τους ανενεργούς (όλες αυξάνονται στις μικρότερες ηλικίες). Μεταξύ των ενεργών ομάδων, οι πιθανότητες να είναι κανείς παμφάγος ή λαϊκός αντί ανώτερος αυξάνονται στις μικρότερες ηλικίες.
- Όπως έχουμε ήδη τονίσει, οι άνδρες δείχνουν έντονα αυξημένες πιθανότητες να είναι λαϊκοί ή παμφάγοι σε αντίθεση με τις γυναίκες που τείνουν σαφώς να είναι «ανώτερες».
- Το εισόδημα επίσης επηρεάζει θετικά τις πιθανότητες να ανήκει κανείς σε μία από τις ενεργές ομάδες αντί των ανενεργών. Η σχέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Αποτελέσματα πολυωνυμικής λογιστικής παλινδρόμησης

	Ανώτεροι v. Ανενεργοί		Παμφάγοι v. Ανενεργοί		Λαΐζοί v. Ανενεργοί		Παμφάγοι v. Ανώτεροι		Λαΐζοί v. Ανώτεροι	
	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.	β	Τυπ. Σφ.
Σταθερά	2,534***	0,405	2,026**	0,668	3,299***	0,406			0,765*	0,382
Ηλικία	-0,035***	0,007	-0,069***	0,012	-0,081***	0,007	-0,035**	0,011	-0,046***	0,007
Εισόδημα/100	0,023**	0,008	0,034**	0,011	0,027***	0,008				
Δείκτης Status	0,309***	0,090							-0,219**	0,095
Φύλο: Άνδρας	-0,587***	0,125			0,376**	0,13	0,540**	0,205	0,963***	0,131
Χωρισμένοι/ Χήρος										
Με σύζυγο/Συντρο.									0,408*	0,188
Με παιδιά 11-15										
Με παιδιά 5-10	-0,497*	0,214			-0,547**	0,211				
Με παιδιά 0-4										
Χωρίς Α. Λυκείου	-1,477***	0,296			-0,587*	0,288			0,890**	0,337
Λύκειο & όμοια	-0,599**	0,203							0,591**	0,211
ΤΕΙ, Κολλέγια κ.λπ.									0,424*	0,185
Πατ: Χ. Α. Λυκείου	-0,671***	0,193	-1,117***	0,294	-0,831***	0,204				
Πατ: Λύκειο & όμ.										
Πατ: ΤΕΙ, Κολλ. κλπ										
ESeC5=1										
ESeC5=2										
ESeC5=3										
ESeC5=4										
Οικον μετανάστ.	-2,075***	0,359	-1,668**	0,64	-1,888***	0,271				
Με προβλ. υγείας	-0,500*	0,248								

*.***: Επίπεδο σημαντικότητας, * <=0,05, ** <=0,01, *** <=0,001. Κατηγορίες αναφοράς: 4. Γυναίκα, 5. Άγαμος, 6. Χωρίς παιδιά, 7. Πτυχίο ΑΕΙ, 8. Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ, 9. ESEC5=5, 10. «Ντόπιο», 11. Χωρίς σοβαρά προβλήματα υγείας. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,335.

ση αυτή είναι ιδιαίτερα ισχυρή για τους παμφάγους. Αντίθετα, το εισόδημα δεν διαφοροποιεί τις ενεργές ομάδες στις σχέσεις μεταξύ τους.

- Ο δείκτης του επαγγελματικού status δείχνει ισχυρή θετική σχέση με την ένταξη στους ανώτερους έναντι των ανενεργών. Ωστόσο, στο σινεμά υπάρχει αυτή η θετική σχέση και έναντι των λαϊκών – που δείχνουν εδώ αρνητικό συντελεστή, δηλαδή μειώνονται στα υψηλότερα στρώματα status με «διαρροές» προς τους ανώτερους ενώ το αντίθετο συμβαίνει στα κατώτερα στρώματα.
- Αντίθετα η κοινωνικοοικονομική τάξη σύμφωνα με τη κατάταξη κατά το ESeC (5 κατηγορίες) δεν δείχνει σημαντική επιρροή σε καμία περίπτωση όταν συνυπάρχει με το δείκτη status, το εισόδημα και την εκπαίδευση.
- Οι χαμηλότερες βαθμίδες εκπαιδευτικού επιπέδου αυξάνουν την πιθανότητα να είναι κάποιος ανενεργός αντί ανώτερος ή λαϊκός και αυξάνουν σταδιακά την πιθανότητα ένταξης στους λαϊκούς έναντι των ανώτερων. Αυτή η τελευταία σχέση σημαίνει, ιδωμένη αντίστροφα, ότι όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο και ιδιαίτερα στο επίπεδο των πτυχιούχων ΑΕΙ, αυξάνεται η πιθανότητα να είναι κάποιος ανώτερος αντί λαϊκός.
- Όταν το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα είναι το κατώτερο (χωρίς απολυτήριο λυκείου) αυξάνεται σημαντικά η πιθανότητα να είναι κάποιος ανενεργός (σε σύγκριση με όλες τις ενεργές ομάδες).
- Σχετικά με τις λοιπές συμπληρωματικές μεταβλητές: πρώτον, οι μετανάστες έχουν αυξημένη πιθανότητα να είναι ανενεργοί, δεύτερον, το ίδιο ισχύει και για τις οικογένειες με παιδιά 5-10 ετών, τρίτον, οι παντρεμένοι συγκεντρώνουν μεγαλύτερη πιθανότητα να είναι λαϊκοί αντί ανώτεροι και, τέλος, τα σοβαρά προβλήματα υγείας αυξάνουν την πιθανότητα να είναι κανείς ανενεργός – αλλά αυτό είναι στατιστικά σημαντικό μόνο σε σχέση με τους ανώτερους.

5. Η «ΠΑΡΑΦΩΝΙΑ» ΚΑΤΑ LAHIRE

Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τα μοντέλα του Bourdieu και του Peterson, ο έλεγχος των προτάσεων του Lahire με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δυσχεραίνεται, όπως ήδη σημειώθηκε, από τη διαφορά μεταξύ των μεθοδολογικών επιλογών. Εκτός του ότι ο

Lahire αναφέρεται σε αρκετά περισσότερα πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης, το σημαντικό είναι πως εκλαμβάνει ως «παράφωνες» τις περιπτώσεις όπου συνυπάρχουν είδη όχι μόνο στα άκρα των πεδίων (στην κλίμακα ανώτερο-λαϊκό, ή «νόμιμο»-«μη νόμιμο» με τη δική του ορολογία) αλλά και εκείνες όπου συνυπάρχει κάποιο «ακραίο» είδος (σαφώς ανώτερο ή κατώτερο) με κάποιο «μεσαίο». Όπως είναι φανερό η επιλογή αυτή του Lahire αυξάνει κατά πολύ την πιθανότητα ύπαρξης παραφωνίας. Αντίθετα, η παρούσα προσέγγιση εκλαμβάνει ως περιπτώσεις πολιτιστικής παραφωνίας την κατανάλωση ζευγών που ανήκουν στους *αντίθετους πόλους* της ιεραρχίας κατά το status των ειδών (Πίνακας 6), προκειμένου να αποφευχθεί η υπερεκπροσώπηση της «παραφωνίας». Συνεπώς, δεν θεωρούνται «παράφωνες» οι πρακτικές που συγκεντρώνουν επιλογές «ακραίων» και «μεσαίων» ειδών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Αντιτιθέμενα είδη στο πεδίο του κινηματογράφου

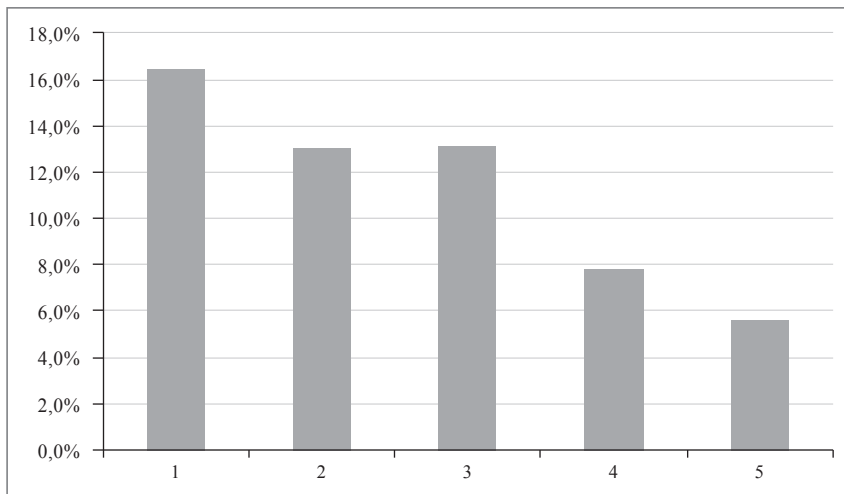
ΚΑΤΩΤΕΡΑ-ΛΑΪΚΑ ΕΙΔΗ	ΑΝΩΤΕΡΑ ΕΙΔΗ
Δράση – Πολεμικών τεχνών	Σινεφίλ-Ταινίες δημιουργών
Θρίλερ – Τρόμου	Δραματικές – Κοινωνικές

Για τους λόγους που έχουν ήδη αναφερθεί, η διερεύνηση της ισχύος του σχήματος της παραφωνίας που επιχειρείται εδώ περιορίζεται στο εγχείρημα εντοπισμού της παρουσίας παράφωνης καταναλωτικής συμπεριφοράς εντός της κλίμακας της κατά status ιεραρχίας και εντός καταναλωτικών προτύπων.

Διαπιστώνεται καταρχάς πως η «παράφωνα» κατανάλωση κινηματογραφικής ταινίας δεν ξεπερνά ουσιαστικά το ποσοστό του 16,5% ακόμα και στο ανώτερο στρώμα/ομάδα status (βλ. Διάγραμμα 8) και χαρακτηρίζει κυρίως τις πρακτικές των τριών ανώτερων ομάδων status. Αυτό οφείλεται βέβαια εν πολλοίς στον πιο περιορισμένο από εκείνον του Lahire ορισμό της «παραφωνίας» που υιοθετήθηκε εδώ και, κατά κύριο λόγο, από την μέτρηση εντός ενός μόνο πεδίου πολιτιστικής κατανάλωσης. Λαμβάνοντας υπόψη τη βαθμιαία μείωση της παραφωνίας καθώς κατεβαίνουμε την κατά status ιεραρχία, μπορεί να θεωρηθεί πως η εικόνα αυτή προσιδιάζει στο πιτερσονικό μοντέλο, και πως συνεπώς μπορεί να ερμηνευθεί με αναφορά στη συνθήκη αυξημένου πολιτισμικού «κύρους» και «άνεσης», την κατά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

Ποσοστό «παράφωνης» κατανάλωσης ταινιών κατά στρώμα status

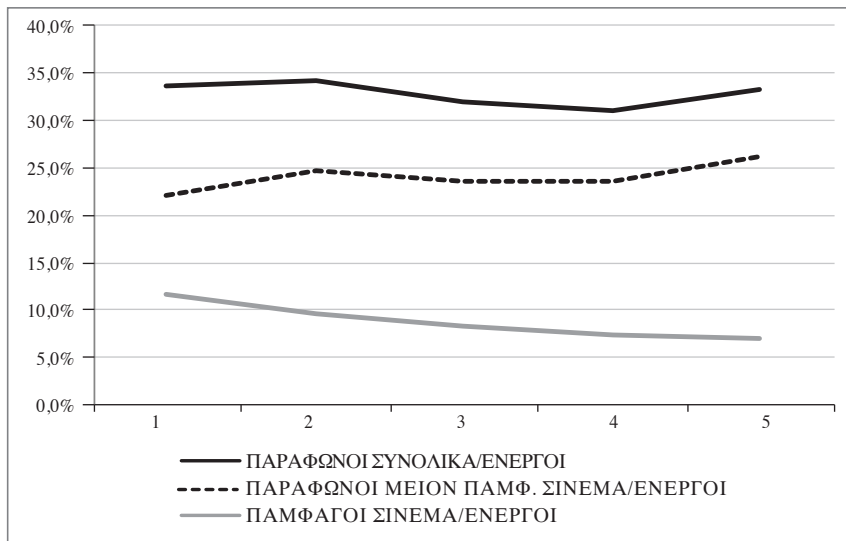

Peterson προϋπόθεση για τη κατανάλωση υψηλότερων και χαμηλότερων ως προς το status ειδών.

Η εξέταση της σχέσης μεταξύ καταναλωτικών προτύπων και της παρουσίας παραφωνίας αποδεικνύει και αυτή πως δεν μπορούν να διακριθούν μεταξύ τους η παμφαγία από την παραφωνία και ότι η πλειονότητα των παράφωνων σε ένα πεδίο αποτελείται από παμφάγους: 82% των παμφάγων είναι παράφωνοι με τον προηγούμενο αυστηρό ορισμό. Έχει ωστόσο ενδιαφέρον ότι 11,6% των λαϊκών και 13,7% των ανώτερων είναι παράφωνοι – μια σχετικά μικρή διαφορά μεταξύ του ποσοστού της παρουσίας της παραφωνίας στα πρότυπα ανώτερης και λαϊκής κατανάλωσης. Εάν θεωρήσουμε και πάλι την παρουσία των παμφάγων ως παράγοντα που παρεμποδίζει τον ακριβέστερο εντοπισμό της παραφωνίας και επομένως τους εξαιρέσουμε από το σύνολο των ενεργών, οι «παράφωνοι» ως διακριτό φαινόμενο από την παμφαγία μοιράζονται κατά 47% στο λαϊκό πρότυπο κατανάλωσης και κατά 53% στο πρότυπο ανώτερης κατανάλωσης. Συνεπώς, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το φαινόμενο της παραφωνίας δεν αποτελεί τάση της κατανάλωσης πολιτισμού που προσιδιάζει σε συγκεκριμένες ομάδες της κατά status ιεραρχίας, ούτε και χαρακτηρίζει με ισχυρό τρόπο τους καταναλωτές του ενός προτύπου έναντι εκείνων του άλλου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Ποσοστά «παράφωνων» και «παμφάγων» κατά στρώμα status

Αντιθέτως, επιβεβαιώνεται η θέση του Lahire ότι η παραφωνία διαχέεται στο μεγαλύτερο φάσμα των καταναλωτών. Αυτό φαίνεται και στο Διάγραμμα 9 όπου οι παράφωνοι ως τμήμα των ενεργών ξεχωριστό από την παμφαγία κατανέμονται κατά status (διακεκομμένη γραμμή) με τρόπο ουσιαστικά «διαταξικό» και, κατά τα φαινόμενα, πιθανότατα τυχαίο. Αυτή η διαπίστωση ενισχύεται στην περίπτωση του αθηναϊκού υλικού για το σινεμά και από την ανάλυση των μεταβλητών που επηρεάζουν τις πιθανότητες «παράφωνης» κατανάλωσης, με στατιστικά σημαντικό τρόπο (με κριτήριο το καθιερωμένο επίπεδο 5%). Αυτές είναι μόνο η ηλικία (οι πιθανότητες «παράφωνίας» μειώνονται με την ηλικία) και (επίσης αρνητικά) η λυκειακή (μόνο) εκπαίδευση του πατέρα. Με χαλαρότερο κριτήριο σημαντικότητας (10%), αρνητική επιρροή ασκούν και τα κατώτερα επίπεδα εκπαίδευσης τόσο του ατόμου όσο και του πατέρα. Το επίπεδο του «ψευδο-R2» (3,1%) υποδεικνύει ουσιαστικά ασήμαντο επίπεδο ερμηνείας της πιθανότητας να είναι κανείς παράφωνος - δηλαδή εξαιρετικά μεγάλη τυχειότητα του φαινομένου στο συγκεκριμένο ερμηνευτικό πλαίσιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Αποτελέσματα δυναδικής λογιστικής παλινδρόμησης –
«Παράφωνοι» στους ενεργούς

ΜΕΤΑΒΑΗΤΕΣ	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Σταθερά	0,379	0,222	2,924	1	0,087	1,461
Φύλο: Άνδρας	-0,161	0,109	2,161	1	0,142	0,851
Ηλικία***	-0,182	0,050	13,429	1	0,000	0,834
Δείκτης Status	0,086	0,057	2,289	1	0,130	1,090
Εισόδημα/100	0,002	0,006	0,085	1	0,771	1,002
ΕΠΙΠ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ			7,567	3	0,056	
Χωρίς Α. Λυκείου+	-0,557	0,323	2,971	1	0,085	0,573
Λύκειο & όμοια	0,021	0,177	0,014	1	0,907	1,021
ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ	0,204	0,155	1,730	1	0,188	1,226
ΕΠΙΠ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΑΤΕΡΑ			5,576	3	0,134	
Πατ: Χ. Α. Λυκείου+	-0,287	0,156	3,380	1	0,066	0,750
Πατ: Λύκειο & όμοια*	-0,352	0,167	4,431	1	0,035	0,703
Πατ:ΤΕΙ, Κολλέγια κλπ	-0,090	0,198	0,209	1	0,648	0,914

Κατηγορίες αναφοράς: Φύλο: Γυναίκα, Εκπαίδευση: Πτυχίο ΑΕΙ, Πατέρας με πτυχίο ΑΕΙ. Η τιμή του ψευδο-R2 (Cox & Snell) είναι 0,031. (***) : Σημαντική στο 0,1%, (*) : Σημαντική στο 5%, (+) : Σημαντική στο 10%.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύμφωνα με την προηγούμενη αναλυτική παρουσίαση των ευρημάτων της εμπειρικής έρευνας η σχέση μεταξύ επιλογής καταναλωτικού προτύπου στο σινεμά και κοινωνικής διαστρωμάτωσης δεν διαμορφώνεται από την οικονομική τάξη αλλά κυρίως από την ιεραρχία στρωμάτων κατά το επαγγελματικό status του ερωτώμενου και, συμπληρωματικά, από τις ατομικές αποκλίσεις που επιφέρουν το οικογενειακό εισόδημα και το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο του ερωτώμενου όσο και του πατέρα του ως βασική ένδειξη του κοινωνικού περιβάλλοντος που διαμόρφωσε σημαντικό μέρος του πολιτισμικού του κεφαλαίου και των προδιαθέσεων του στην επιτέλεση πολιτιστικών πρακτικών. Η συναγόμενη σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση εκδηλώνεται με σαφή τρόπο στην ισχυρή θετική σχέση μεταξύ

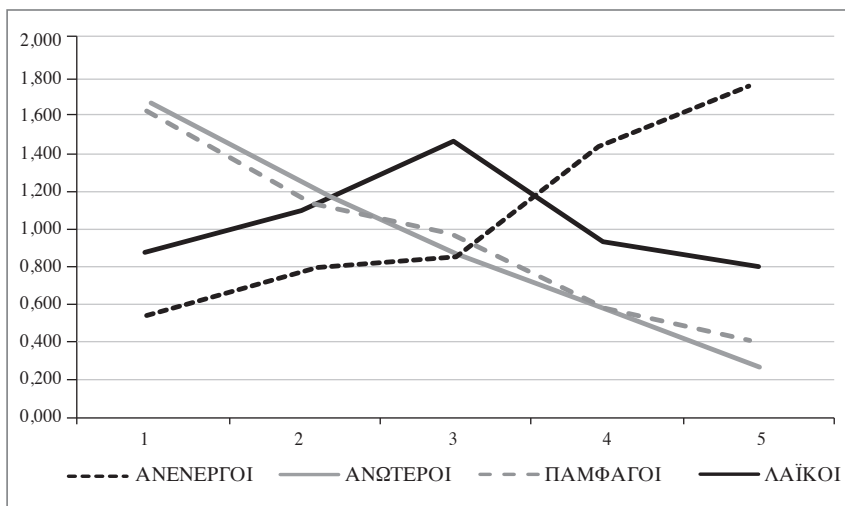

ομάδας status και του ποσοστού των ανώτερων καταναλωτών ανά στρώμα και, εντελώς αντιδιαμετρικά, με την έντονα αρνητική σχέση μεταξύ του ποσοστού των ανενεργών και του στρώματος status. Ως αποτέλεσμα, οι ανώτεροι καταναλωτές κυριαρχούν ποσοτικά στο ανώτερο στρώμα status 1 ενώ οι ανενεργοί στα εργατικά στρώματα 4 και 5. Τα ποσοστά της σύνθεσης κάθε στρώματος κατά καταναλωτικές ομάδες φαίνονται στο σχετικό γράφημα του επόμενου Διαγράμματος 10 ενώ στο ίδιο διάγραμμα φαίνονται και οι καμπύλες των δεικτών σχετικής συγκέντρωσης που δείχνουν πιο καθαρά τη γεωμετρία της σχέσης με τη διαστρωμάτωση και ιδιαίτερα την ταύτιση μεταξύ της συμπεριφοράς ανώτερων και παμφάγων. Βεβαίως, αυτές οι καμπύλες υποκρύπτουν τις σημαντικές διαφορές μεταξύ φύλων και ηλικιακών ομάδων: τα ποσοστά των ανώτερων είναι πολύ υψηλότερα στις γυναίκες, η καμπύλη των ανενεργών επηρεάζεται θετικά και από τη μεγαλύτερη ηλικία ενώ, τέλος, η έντονη αιχμή της καμπύλης των λαϊκών στο στρώμα 3 οφείλεται εν πολλοίς στο ότι το στρώμα αυτό (κατώτερη υπαλληλία) συντίθεται κυρίως από νέους. Παρόλα αυτά, ωστόσο, η βασική δομή των σχέσεων με τη διαστρωμάτωση δεν αλλάζει ουσιαστικά από την εικόνα που εμφανίζεται στο Διάγραμμα 10.

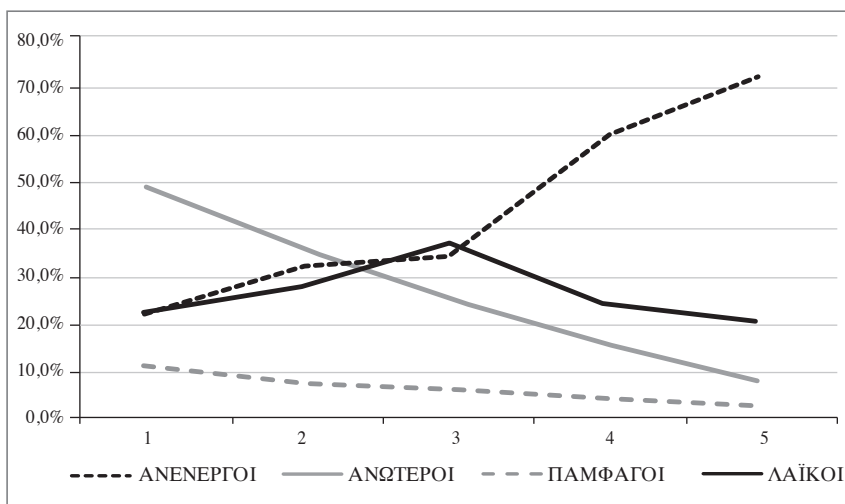
Η εικόνα των γραφημάτων στο Διάγραμμα 10 φαίνεται να υποδεικνύει ότι στο πεδίο του σινεμά ισχύει μια ήπια εκδοχή της υπόθεσης της ομολογικής σχέσης σύμφωνα με τον Bourdieu (Veenstra, 2015): ήπια στο βαθμό που δεν ισχύει μια αυστηρή αντιστοιχία προτύπων και κοινωνικών τάξεων ένα-προς-ένα αλλά τα τρία μεγάλα στρώματα ανώτερο, «μικροαστικό» (2 και 3) και εργατικό (4 και 5) διαφέρουν σημαντικά στη *ποσοστιαία σύνθεση* κατά καταναλωτικές ομάδες. Αυτή η ανάγνωση ενισχύεται και από το γεγονός ότι η ομάδα των λαϊκών εμφανίζει, όπως είδαμε, σημαντική αρνητική σχέση με το δείκτη status – έναντι των ανώτερων, κάτι που διαπιστώνεται μόνο στο σινεμά και όχι στη μουσική ή στο θέατρο-χορό. Επιπλέον, η ομάδα των λαϊκών εμφανίζει μια ιδιαίτερη συγκέντρωση στα «μικροαστικά» στρώματα 2 και 3, ακόμη και αν λάβουμε υπόψη τον παράγοντα της ηλικίας, ενισχύοντας την εικόνα ενός μπουρντιεϊκού τριμερούς σχήματος ανώτερης-μικροαστικής-εργατικής κουλτούρας.

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η ομάδα του λαϊκού καταναλωτικού προτύπου διαφοροποιεί σε σημαντικό βαθμό το σχηματικό Μπουρντιεϊκό μοντέλο «ομολογικής» σχέσης μεταξύ τάξης και κουλτούρας όπως και τα αντίστοιχα αγγλοσαξωνικά του τριμερούς

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10
Κατανομή των προτύπων κατανάλωσης κατά στρώματα status
Δείκτες σχετικής συγκέντρωσης

Ποσοστά

σχήματος highbrow-middlebrow-lowbrow. Πρώτον, είναι αρκετά δια-
 ταξική καλύπτοντας σημαντικό ποσοστό άνω του 20% ακόμα και
 στο στρώμα 1 (ποσοστό που στους άνδρες προσεγγίζει το 30%). Δεύ-
 τερον και πιο σημαντικό, διαφέρει ριζικά από το ανώτερο πρότυπο

και συνεπώς δεν συνάδει με ένα «μικροαστικό» πρότυπο που, σύμφωνα με τον Bourdieu, συνιστά απομίμηση και υποδεέστερη εκδοχή του ανώτερου προτύπου. Αυτό φαίνεται σαφώς στον Πίνακα 2α και στο Διάγραμμα 1 στην αρχή αυτής της ανάλυσης όπου τα είδη του σινεμά έχουν καταταγεί σε μια ιεραρχία ανάλογα με το μέσο status της «πελατείας» τους στη βάση της υπόθεσης ότι η ιεραρχία του γούστου που υπαγορεύεται από την ανώτερη καταναλωτική ομάδα συνδέεται άμεσα και με την κοινωνική ιεραρχία των συμμετεχόντων στην αντίστοιχη κατανάλωση είδους ταινίας.

Με αυτά τα δεδομένα, με ποια έννοια η ουσιαστικά ισόποση συνύπαρξη του ανώτερου και του λαϊκού προτύπου στα στρώματα 2 και 3 μπορεί να θεωρηθεί έκφραση ενός ιδιαίτερου «μικροαστικού» προτύπου; Συνεπώς είναι περισσότερο εύλογο να θεωρήσουμε ότι στο πεδίο του σινεμά συνυπάρχουν, εν πολλοίς σε αντιθετική σχέση, ένα κοινωνικά ιεραρχικό και «νόμιμο» ανώτερο πρότυπο και ένα σχετικά διαταξικό αντίθετο «λαϊκό» πρότυπο που στην προκειμένη περίπτωση ενισχύεται από έμφυλο και ηλικιακό χαρακτήρα επιρροές. Στην περίπτωση των κινηματογραφικών ταινιών, ο σχετικά ασθενής ρόλος αυτού του λαϊκού προτύπου έναντι του ανώτερου ενισχύεται από το γεγονός ότι εδώ δεν υπαισέρονται σημαντικά εθνολαϊκά στοιχεία κουλτούρας που θα του προσέδιδαν μεγαλύτερη πολιτιστική και κοινωνικό-πολιτική αξία όπως στην περίπτωση της μουσικής (βλ. Σουλιώτης και Εμμανουήλ, στο παρόν).

Η καταναλωτική ομάδα των «παμφάγων» σύμφωνα με το μοντέλο του Peterson φτάνει στο σινεμά ένα ποσοστό 6% – το υψηλότερο στα τρία πεδία πολιτιστικής κατανάλωσης που εξετάστηκαν στην έρευνα και πιθανότατα αρκετά υψηλότερο στα χρόνια πριν την οικονομική κρίση. Πέραν από το ρόλο της ηλικίας (οι παμφάγοι είναι νεώτεροι), καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του ποσοστού των παμφάγων έναντι των ανενεργών εμφανίζει το εισόδημα (θετικό) και το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα (αρνητικό) ενώ έναντι των λαϊκών σημαντικοί παράγοντες είναι μόνο το φύλο (αρνητικός για τους άνδρες) και η οικογενειακή κατάσταση (αρνητικός για τους παντρεμένους). Συνεπώς οι παμφάγοι συνδέονται με τη κοινωνική διαστρωμάτωση μόνο μέσω του εισοδήματος και, μερικώς μόνο, μέσω της κοινωνικής καταγωγής και ως εκ τούτου διαφέρουν σημαντικά από τους ανώτερους που έναντι των ανενεργών και των λαϊκών παρουσιάζουν σημαντική θετική σχέση με το δείκτη status. Με αυτά τα δεδομένα, είναι φανερό ότι το μοντέλο του Peterson έχει

πολύ περιορισμένη εφαρμογή: οι παμφάγοι είναι γενικά λίγοι, δεν αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των ανώτερων στρωμάτων και, τέλος, η παμφαγία δεν φαίνεται να λειτουργεί ως μια νέα βάση κοινωνικής διάκρισης συνδεδεμένης με το status. Από την άλλη, είναι ενδιαφέρον ότι η *κατανομή* των παμφάγων και ιδιαίτερα οι δείκτες σχετικής συγκέντρωσης διαμορφώνονται με εντυπωσιακά παρόμοιο τρόπο με αυτό των ανώτερων (Διάγραμμα 10).

Η απόπειρα στάθμισης της συνάφειας των προτάσεων του σχήματος Lahire με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, δεν μπορεί να επεκταθεί πέραν των αναλύσεων που προηγήθηκαν. Αυτές μας επιτρέπουν να εντοπίσουμε το φαινόμενο της παράφωνης πολιτισμικής κατανάλωσης, σε βαθμό οπωσδήποτε υπολογίσιμο. Η διαπίστωση της παρουσίας παραφωνίας, ωστόσο, δεν ανατρέπει την ισχύ της *ήπιας* εκδοχής της κατά Bourdieu ομολογικής σχέσης, στην οποία κατατείνει η ανάλυσή μας. Είναι, αντιθέτως, εύλογο να υποθέσουμε πως η «επιτρεπτικότητα» της ήπιας αυτής εκδοχής, σε συνδυασμό με τη διαταξικότητα του λαϊκού προτύπου, συνιστούν το πλαίσιο εντός του οποίου ευνοείται η μετακίνηση καταναλωτών μεταξύ διαφορετικών κατά το status τους πολιτισμικών ειδών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Bourdieu, P. (2003). *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης* (μτφ.: Κ. Καψαμπέλη και Ν. Παναγιωτόπουλος). Αθήνα: Πατάκης.
- Εμμανουήλ, Δ. (2016). Κοινωνικο-οικονομική τάξη, στρώμα status και κοινωνική αταγωγή στην Αθήνα του 2013 – Ένα δομικό σχήμα για την ανάλυση της αστικής κατανάλωσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* (στο παρόν τεύχος).
- Κομνηνού, Μ. (2001). *Από την αγορά στο θέαμα: Μελέτη για τη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας και του κινηματογράφου στη σύγχρονη Ελλάδα, 1950-2000*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

- Bennett, T. (2007). Habitus clivé: Aesthetics and politics in the work of Pierre Bourdieu, *New Literary History*, 38, pp. 201-228.
- Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M. and Wright, D. (2007). Media culture: The social organization of media practices in contemporary Britain. A report for the British Film Institute.
http://www3.open.ac.uk/events/2/2006116_42382_o1.doc.

- Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M. and Wright, D. (2009). *Culture, class, distinction*. London & New York: Routledge.
- Bourdieu, P. and Darbel, A. (1966). *L'amour de l'art. Les musées européens et leurs publics*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction. Critique sociale du jugement de goût*. Paris: Les Editions de Minuit. [English translation by R. Nice, *Distinction* (1984), Cambridge, Mass.: Harvard U.P.]
- Bourdieu, P. (2003). *Méditations pascaliennes*, Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, P. (2004). *Esquisse pour une auto-analyse*. Paris: Éditions Raisons d'Agir.
- Bourdieu, P. (1989). *La Noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris: Minuit.
- Chan, T. W. and Goldthorpe, J. H. (2005). The social stratification of theatre, dance and cinema attendance. *Cultural Trends*, 14 (3), pp. 193-212.
- Chan, T. W. and Goldthorpe, J. H. (2007). Class and status: the conceptual distinction and its empirical relevance. *American Sociological Review*, 72 (4), pp. 512-532.
- Chan, T. W. (ed.) (2010). *Social status and cultural consumption*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Chan, T. W. and Goldthorpe, J. H. (2010). Introduction. In T. W. Chan (ed.), *Social status and cultural consumption* (pp. 1-27). Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Coulangeon, P. (2011). *Les métamorphoses de la distinction. Inégalités culturelles dans la France d'aujourd'hui*, Paris : Grasset.
- Daenekindt, S. and Roose, H. (2013). A mise-en-scène of the shattered habitus : The effect of social mobility on aesthetic disposition toward films. *European Sociological Review* 29 (2), pp. 48-59.
- Daenekindt, S. and Roose, H. (2014). Social mobility and cultural dissonance. *Poetics* 42, pp. 82-97.
- Fischhoff, S., Antonio, J. and Lewis, D. (1998). Favorite films and film genres as a function of race, age, and gender. *Journal of Media Psychology*, 3 (1) <http://www.calstatela.edu/faculty/sfischo/media3.html>
- Fu, W. (2012). Movie genre preferences and national culture. *Communiquer dans un monde de normes. L'information et la communication dans les enjeux contemporains de la "mondialisation"*, France <hal00840689>.
- Gans, H. (1974). *Popular culture and high culture: An analysis and evaluation of taste*. New York: Basic Books.
- Harrison, E. and Rose, D. (2006). *The European socio-economic classification*. Colchester, Institute for Social and Economic Research, University of Essex.
- Lahire, B. (2006). *La culture des individus. Dissonances culturelles et distinction de soi*. Paris: La Découverte.
- Lahire, B. (2008). The individual and the mixing of genres: Cultural dissonance and self-distinction. *Poetics*, 36, pp. 166-188.
- Levine, L. W. (1988). *Highbrow/Lowbrow: The emergence of cultural hierarchy in America*. Cambridge: Harvard University Press.
- Linzer, D. A. and Lewis, J. (2013). poLCA: Polytomous variable latent class analysis. R package version 1.4. <http://dlinzer.github.com/poLCA>.
- Linzer, D. A. and Lewis, J. (2011). poLCA: an R package for polytomous variable latent class analysis. *Journal of Statistical Software*, 42 (10), pp. 1-29. <http://www.jstatsoft.org/v42/i10>
- Macdonald, D. (1960). Masscult and midcult: I. *Partisan Review*, 27 (Spring 1960), pp. 203-33. Masscult and midcult: II. *Partisan Review*, 27 (Fall 1960), pp. 589-631.

- Peterson, R. and Simkus, A. (1992a). How musical tastes mark occupational status groups. In M. Lamont, and M. Fournier, (eds). *Cultivating differences. Symbolic boundaries and the making of inequality*. Chicago and London: the University of Chicago Press, pp. 152-186.
- Peterson, R. (1992b). Understanding audience segmentation: From elite and mass to omnivore and univore. *Poetics*, 21, pp. 243-258.
- Peterson, R. (2005). Problems in comparative research: The example of omnivorousness. *Poetics*, 33, pp. 257-282.
- Peterson, R. and Kern, R. M. (1996). Changing highbrow taste: From snob to univore. *American Sociological Review*, 61 (5), pp. 900-907.
- Redfern, N. (2012). Correspondence analysis of genre preferences in UK film audiences. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, 9 (2), pp. 45-55.
- Yaish, M. and Katz-Gerro, T. (2012). Disentangling “cultural capital”: The consequences of cultural and economic resources for taste and participation. *European Sociological Review* 28 (2), pp. 169-185.
- Van Eijck, K. (1999). Socialization, education and lifestyle: How social mobility increases the cultural heterogeneity of status groups. *Poetics* 26, pp. 309-328.
- Van Eijck, K. (2001). Social differentiation in musical taste pattern. *Social Forces*, 79, pp. 1161-1184.
- Veenstra, G. (2015). Class position and musical tastes: A sing-off between the cultural omnivorism and bourdieusan homology frameworks. *Canadian Review of Sociology*, 52 (2), pp. 134-159.
- Woolf, V. (1942). Middlebrow. In *The death of the moth*, (pp. 180-84). New York: Harcourt, Brace.